

Մ Ա Ս Ե Ա Յ Ա Ղ Ա Ի Ն Ի

Աւետարէր Հայաստանեայց

LA COLOMBE DU MASSIS

MESSAGER DE L'ARMÉNIE

ՀՐԱՏԱՐԱԿԵԱՒ ԱԶԳԱՍԻՐ ՍԱՏԱՐՈՒԹԵԱՄԲ

ՊԱՐՈՆ ԵՂՈՒԱՐԴԱՅ ՌԱՓԱԵԼԻ ՂԱՐԱՄԵԱՆ

ԵՐԵՎԱՆԻ ՏԱՐԻ

Օգոստոս 1856. — Թիւ Ը.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ.

ԿԵՆՑԱՂՕԳՈՒՑ ԲԱՆԲ.

Ազգային մականուն.

Աշխարհարար. լեզուին քանի մը բառերուն վրայ քննութիւն.

ՀԱՆԳԻՍԱՐԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱՇԷՆ ՄԱՐԴԿԱՆ.

Պատմական նկարագիր Լազարեանց ձեմարանի Արեւելեան լեզուաց. Հայ. եւ Գաղղ.

ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ԹԱՆԴԱՐԱՆ.

Ճանապարհորդութիւն ի Սիս. Հայ. եւ Գաղղ. (Շարա-յարութիւն եւ վերջ.)

Փոխումն յաստեաց Պարոն Խաչատրոյ Պարտիզյան.

ՓԱՐԻՋԵԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ.

Տարեկան Հանդէս Հարցաքննութեան Արեւելեան Բազմալեզու Վարժարանին.

Վերադարձ երկի Վարդապետացս յեկեղեցի Հայաստանեայց.

PUBLIÉE SOUS LES AUSPICES

DE M. ÉDOUARD RAPHAEL GHARAMIAN.

DEUXIÈME ANNÉE.

AOÛT 1856. — N° 8.

SOMMAIRE.

CONNAISSANCES UTILES.

Prénom national.

Observations sur quelques mots de l'arménien moderne.

GALERIE DES HOMMES DE MÉRITE.

Notice historique et descriptive de l'Institut Lazareff des langues orientales. (Arm.-Franç.).

MUSÉE ARMÉNIEN.

Voyage à Sis. (Suite et fin.) (Arm.-Franç.).

Mort de K. Bardisban.

CHRONIQUE DE PARIS.

Distribution des prix de l'Institution Polyglotte.

Retour de trois Archimandrites à l'Église arménienne.

ՓԱՐԻՋ

Ի ԳՐԱՆՈՑԻՒ ՊԱՐՈՆ Ճ. ԱՐԱՄԵԱՆ

Ի Փողոցն Սեն-Միքիլիս, Թ. 38.

U. S. DEPARTMENT OF THE INTERIOR

Geological Survey

LA COLOMBE DU MASSIS

MISSISSIPPI VALLEY

UNITED STATES GEOLOGICAL SURVEY

OF THE DEPARTMENT OF THE INTERIOR

Geological Survey

WASHINGTON, D. C.

1894

MISSISSIPPI VALLEY

UNITED STATES GEOLOGICAL SURVEY

OF THE DEPARTMENT OF THE INTERIOR

1894

MISSISSIPPI VALLEY

UNITED STATES GEOLOGICAL SURVEY

OF THE DEPARTMENT OF THE INTERIOR

1894

MISSISSIPPI VALLEY

UNITED STATES GEOLOGICAL SURVEY

OF THE DEPARTMENT OF THE INTERIOR

1894

MISSISSIPPI VALLEY

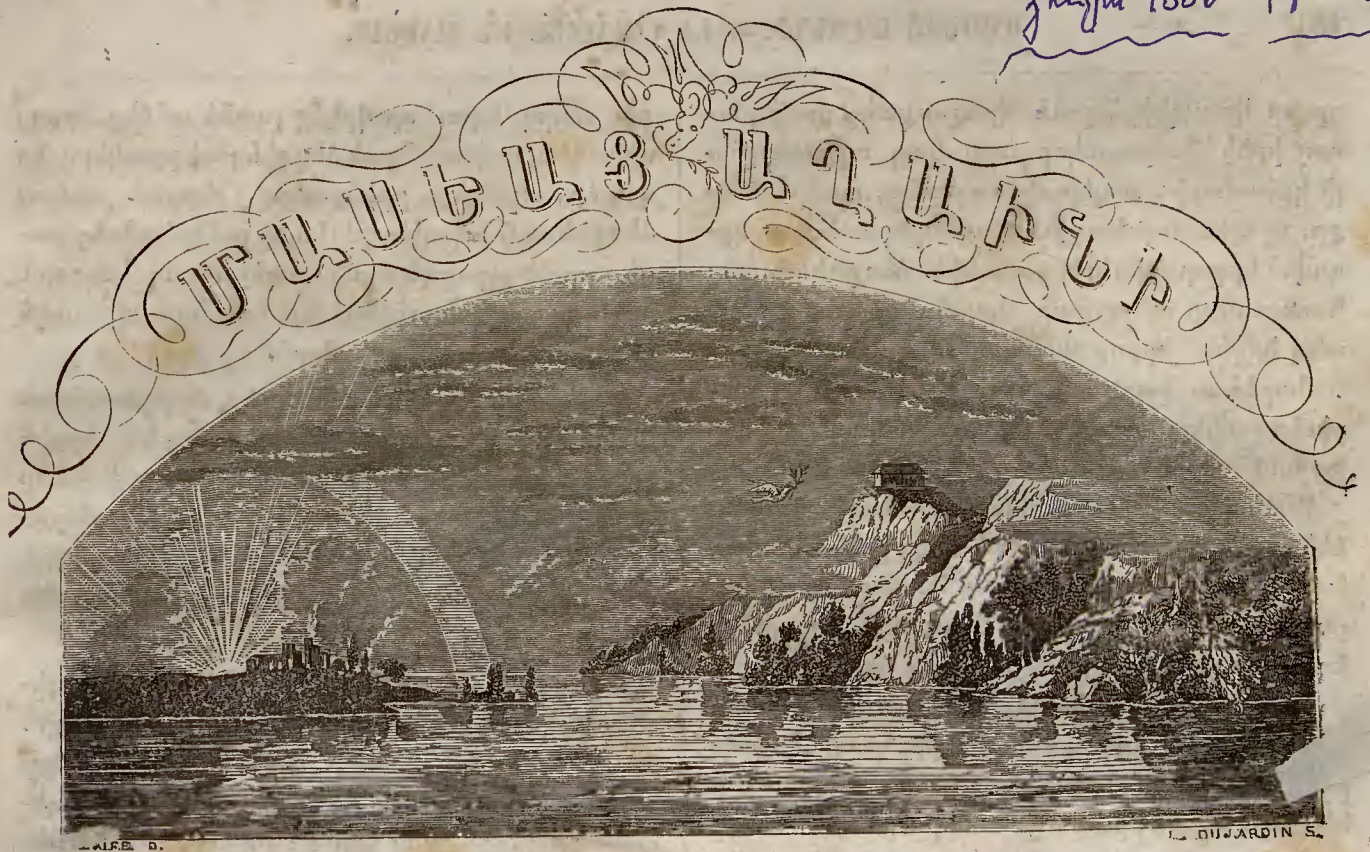
UNITED STATES GEOLOGICAL SURVEY

1894

MISSISSIPPI VALLEY

UNITED STATES GEOLOGICAL SURVEY

Հուլիս 1856 - թիւ 5.

ՄԱՍԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

ԿԵՆՑԱՂՕԳՈՒՏ ԲԱՆՔ

ԵՐԱՆՏԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՊԵՐԱԽՏՈՒԹԻՒՆ :

Թէ որ երախտագիտութիւն ըսածդ սոսկ առաքինութիւն մը ըլլար, աշխարհիս երեսը քիչ գտնուելուն չէի գարմանար. բայց այնպէս չէ, հապա մարդուս հոգւոյն քաղցր ու ցանկալի զըւարճութիւններէն ալ մէկն է. ուստի չեմ հասկընար քե ինչպէս կըլլայ որ ոմանք անիկայ բանի տեղ չեն դնէր :

Զուարճութիւններուն մէջ ասիկայ միայն է որ ոչ աժօք կըբերէ մարդուս եւ ոչ գոջում. ուստի առանց ամենեւին վախճալու կրնաս ասոր ետեւէն իյնալ. եւ Հապրիւյրի ըսածին պէս՝ « Երախտագիտութեան չափազանցութիւնը ուրիշ ամեն չափազանցութիւններէն ալ գեղեցիկ է : »

Այս առաքինութիւնս ունեցողը հարկաւ ուրիշ առաքինութիւններ ալ պիտի ունենայ. եւ նախ արդարութիւն՝ որ ամենուն ալ աղբիւրն է, եւ

անոր հետ՝ զինքը սիրելի ընող ամեն կատարելութիւնները, այս ինքն զթափութիւն, խոնարհութիւն, մարդավարութիւն, փափկասրտութիւն եւ հաստատամտութիւն : Թէ որ ստոյգ գիտես քե մարդուն մէկը իր բարերարին երախտագէտ գտնուէր է, անոր լաւարարոյ ըլլալուն համար ուրիշ վկայականի կարօտ չես :

Դնենք քե մէկը չափէ դուրս երախտագէտ եղեր է քու բշխամույդ. չըլլայ քե յանցանք սեպես իրեն այդ բանը. պարտական ես մանաւանդ զինքը յարգելու քան քե ատելու. նայէ որ անոր բարեկամութիւնն անգամ վաստըկիս. եւ քե որ յաջողիս, զիտցիր որ հաւատարիմ պահապան ու անգին գանձ մը գտած կըլլաս :

Կուսակցութեան հոգի ունեցողը ասանկ չմտածէր. կիրքէն կուրացած՝ այն առաքինութիւնն

որ իր կուսակիցներուն վրայ սքանչելի կերեւնայ իրեն՝ հակառակորդացը վրայ արհամարհելի կրհամարի . ապերախտութիւնը, բամբասանքը, միեւն մատուցիւնն այ կրպատուէ ու կը գովէ՝ երբոր անոնք իր բանին ձեռք կուտան : Պատուաւոր ու արդար վարմունքը ցածուրեան տեղ կըղնէ՝ երբոր անոնցմէ վնաս կը տեսնէ :

Բարին ու չարը, մոլութիւնն ու առաքինութիւնը չափելու համար ունեցած մի միայն կանոնը իր անձնական շահն է :

Անձնասիրութիւնը կողմնասէր մարդկանց ամենէն ցած ու կարճատես պակասութիւնն է . անոր համար անձնասէրը ոչ երբեք երախտագետ կըլլայ . իրեն եղած չարիքը քանաքով կըզրէ, իրեն եղած բարիքը մատիտով :

Եւ սակայն երբեմն երախտագիտութիւն կըծախէ, վասն զի այս առաքինութիւնն այ միւսներուն պէս իր կեղծաւորներն ունի . բայց անոր երախտագիտութիւնը շահասիրութենէ է, եւ ոչ թէ բարեսրտութենէ . քանի որ ուրիշ մէկ բարերարութեան մը յոյս ունի՝ իր բարերարին շողոքորթութիւն ընելը ձեռքէ չձգէր : Անօրի երախտագիտութիւններ կան որ սովամահ կըկորսուին՝ թէ որ անդադար ապրուստ չտաս իրենց :

Ազանն ու փառամոլը հարկաւ ապերախտ այ են, վասն զի ոչ երբեք կրնան ուզածնուն չափ բան ձեռք ձգել :

Անհաստատ մարդիկ ապերախտ են բարեկամութեան կողմանէ . քանի որ յոյս մը ունին՝ երախտագետ են . ամէն բան առածնուն պէս՝ ապերախտութիւննին յայտնի կըլլայ :

Բարիք ընող աւելի շատ կայ քան թէ բարիք ճանչցող . եւ ասոր պատճառ մարդուս հպարտութիւնն է . բան մը տուողը կըշփանայ որ առնողէն վեր է ինքը : Բարիք ընդունողը ամենեւին չախորժիր այսպիսի հպատակութենէ . շատ անգամ գլուխ կըքաշէ, բարերարին հետ ունեցած կապը կըքակէ՝ կարծելով թէ շղթայ է կոտորածը, եւ միտքը կըղնէ թէ իր պատիւը պահող է՝ մինչդեռ ապերախտին մէկն է :

Ասոր համար է որ բարիք ընողը շատ անգամ քշնամի կըշատցընէ իրեն, որ չհաւատալու բան կերեւնայ . ամբարտաւան մարդը պատճառ կըփնտռէ որ երախտագիտութեան պարտքէն ազատի, եւ գրեթէ ատել կըսկսի՝ որպէս զի սիրելու չհարկադրի :

Մեկը կըճանչնամ որ կենացը մէջ շատ մարդու աղէկութիւն ընելու բարերադրութիւնն ունեցեր է .

քիչ մարդ եղաւ որ վրէժը չառնէ անկեց . բայց որչափ ալ աշխատեցան ձեռքէն յափշտակելու իր վարձը, այս ինքն իրենց սերը, չկրցան առնուլ ձեռքէն այն ուրախութիւնն որ ունէր՝ անոնց բարիք ըրած ըլլալուն վրայ . այնչափ ալ քաղցր է իրեն այս ուրախութիւնն որ երէ նոյն վիճակին մէջ գտնուի՝ նորէն պիտի ընէ :

« Ինչ գեղեցիկ գուարճութիւն է մարդուս, կըսէ Լապրիւյէր , երբոր իրմէ բարիք ընդունողին աջուրներուն հանդիպին իր աջուրները : » Անոր համար, եւ կարծեմ թէ որովհետեւ բարիք ընդունողը այսքան մեծ ուրախութիւն կըպատճառէ բարերարին, բարիք ընդունիլն ալ բաւական մեծ աղէկութիւն է :

Ազնուասիրտ ու երախտագետ մարդը լաւ գիտէ թէ որչափ ծանր բան է բարիք ընդունիլը . միայն ինքը կրհասկընայ թէ ինչ մեծ պարտքի տակ կ'իյնայ անով . բայց ուրիշ կողմանէ՝ ապերախտ մարդէն շատ վեր է : Իրաւունք ունի Սենեկան ըսելու թէ « Ապերախտը մէկ անգամ մը միայն կըվայելէ բարիքը, իսկ երախտագետը միշտ : »

Եսիողոս յոյն բանաստեղծը առակ ըրած է եղեր այս խօսքը թէ « Բարերարութիւնը վաշխով վճարելու է . » Կիկերոն այս առակը յիշելով՝ երախտագետ մարդուն սիրտը բարեբեր գետինի կընմանցընէ որ ընդունածէն աւելի բերք կուտայ :

Ինծի կերեւնայ թէ բարերարութեան մը փոխարէն տրուած վճարքներուն մէջ ամենէն ճիշդն ու մեծը սերն է : Անոր համար շատ մեծ սխալմունք ու մեծ դժբաղդութիւն է բարիք ընդունիլը այնպիսի մարդկանցմէ որ ոչ յարգել կրնաս եւ ոչ սիրել . վասն զի անանկ ատեն՝ ապերախտութեան ու կեղծաւորութեան մեջտեղը կըմնաս : Կիկերոն կըսէ իրաւամբ թէ « Ապերախտութեան պէս գարշելի մոլութիւն չկայ . ամենուն ալ վնաս կընէ, կըսէ . վասն զի բարերար մարդկանց սիրտը կըկոտրէ . ուստի ապերախտները քշնամի են ամենայն դժբախտից :

Մեծ անխելքութիւն է կարծելը թէ պայատականք, ծերակոյտ մը, ժողովուրդ մը կրնան երախտագետ ըլլալ . որ եւ իցէ միաբանութիւն չկրնար երախտագետ ըլլալ . վասն զի երախտագիտութիւնը մասնաւորաց կամ անհատից առաքինութիւնն է . Մասիէօ անունով իտալ եւ համըր շատ աղէկ սահման տուեր է երախտագիտութեան (Յի-

շողութիւն սրտի). բազմութեան մէջ գլուխ շատ կայ, սիրտ ամենեւին չկայ:

Շատ անգամ խօսք կըլլայ բազաւորաց ապերախտութեանը վրայ. ժողովրդոց ապերախտութիւնը անկեց շատ աւելի արժանի է գանգատի ու պարտաւանաց: Արիստիդէս, Թեմիստոկլէս, Սոկրատ, Սկիպիոն եւ ուրիշ շատ դիւցազունք կամ բարերարք ազգաց՝ ժողովրդեան ապերախտութեանը գոհ եղած են:

Բազմութիւն ըսածդ տղու պէս է, իր խաղալիքները կտարտել կըսիրէ. չափ չգիտեր, չափազանց բաներ կըփնտռէ. մէյմը սիրով կըրորբորէ, մէյմը ատելութեամբ. այսօր մէկը կուռքի տեղ կըդնէ, վաղը ձեռքովը անիկայ գոհ կընէ: Թէ որ կրնաս հովուն շարժմունքը արգիլել, կրնաս անոր այ սերը հաստատ պահել: Անոր համար այ չամբընար ամենեւին իր անհաստատութենէն որ ուրիշներուն մեղադրանքին ազատ է. յանցաւորը բազմութեան մէջ կըպահուլտի, բազմութիւնն այ ամենեւին կարմրիլ չունի:

Երախտագիտութիւնը որչափ որ բարձրէն գայ՝ այնչափ աւելի անուշ կուգայ: Մեծը որչափ որ մարդկութեան մօտենայ՝ այնչափ մեր աչքին բարձր կերեւնայ. վասն զի գիտենք որ շողութիւնները կըցածնուն չափ կըհեռացընեն զինքը հասարակ մարդկանցմէ: Երախտագետ բազաւորի պէս սքանչելի բան չկայ. գեղեցիկ տեսարան մըն է՝ հօգը մարդը կապի տակ մտած եւ իր ոյժը սրտի լուծին տակը ձգած:

Մենշջիքով անուանի իշխանը պատերազմի մը մէջ կեանքը դրեր ու արիւնը քափեր էր Մեծին Պետրոսի կենացը պաշտպանութիւն ընելու համար: Այն պաշտականը մեծամեծ կատարելութիւններուն հետ խոշոր խոշոր պակասութիւններ այ ունէր. ոչ ազահութիւնը չափ ունէր եւ ոչ փառամոլութիւնը. հասարակաց պիտոյիցը համար պահուած ստըկին վրայէն շատ բան գողցած էր: Օր մը որ կայսրը սաստիկ փութացով Փերրպուրկէն ճամբայ ելած՝ Աժտերխան քաղաքը պաշարելու կերբար, Մենշջիքովն այ ետեւէն, իմացաւ ասիկայ որ զինքը ամբաստանէր են, եւ բազաւորը տեղն ի տեղը հասկըցեր է իր ըրած գողութիւններն ու գօշաքաղութիւնները: Ինքնակալին լուրսենէն ու ժանտութենէն իմացաւ որ աչքին ելեր՝ բանը լմընցեր է, արդէն պատիւէն ընկեր՝ նախատանաց ու բշտատութեան մէջ ընկղմեր է. ետեւէ ետեւ աչքին առջեւ բերաւ Սիւլիւրի անապատները, տարիներով աքսորան-

քը, գլխատուելու վտանգը. արիւնը գլուխը ցատկեց, գեշ ջերմ մը եկաւ վրան. խեղճ ողորմելի տնակ մը իջաւ, ու հոն երեք շաբար մնաց սոսկալի տաքութեան մէջ ցնորելով ու տազնապելով: Վերջապէս աջուրները բացաւ, տնակին պատերուն վրայ խոյր խոյր նայեցաւ, կարծեց թէ ամեն մարդ ձգեր փախեր է քովէն. մէկը միայն կայ քովը, մէկ մարդ մը միայն մնացեր է զինքը հոգացող, մէկ ձայն մը միայն կայ զինքը մխրարող. ո՞վ ըլլայ աղէկ. — մեծն Պետրոս. մարդը անիկայ, ձայնն այ անոր ձայնը:

Մենշջիքով կարծես թէ նորէն աշխարհք եկաւ. տաք տաք արտասունքները սկսան երեսն վար վազել. մէկէն ելաւ բազաւորին ոտքն ընկաւ. «Տէր արքայ, կանչեց, աս հրամանքդ ես:» Վերցուց զինքը բազաւորն ու «Սյո, ըսաւ, երեք շաբար է որ անկողնիդ քովէն չեմ հեռացեր: — Ի՞նչ, ըսաւ Մենշջիքով, անանկ է նէ դեռ իմ վրաս սէր ունիս. անանկ է նէ ինծի բողոքիւն տուիր. անանկ է նէ մահուանս վճիռը չեմ տրւեր:» Թագաւորը գրկեց պագաւ զինքը ու «Խեղճ մարդ, ըսաւ, միթէ կրնայի՞ ես մոռնալ որ դուն իմ կեանքս ազատեր ես:» Իրաւ որ այսպիսի վեհանձնական գործողութեամբ կրնան ծածկուիլ բոլոր այն պակասութիւններն որ այն ինքնակալին կըտըրուին. ունեցած առաքինութիւններն իրենն են, մոլութիւններն իր դարուն մոլութիւններն են, իր փառքը իր հանճարոյն միայն պտուղն է: Երբոր մէկ սիրտ մը իրաւցընէ մեծ է, մի տարակուսիր որ հոն ուրիշ ամեն առաքինութենէ առաջ գտնելիքդ երախտագիտութիւնն է:...

Մայր մը իր կարին հետ մեկտեղ կուտայ տղուն երախտագիտութեան առաջին համարը:

Ապերախտութիւնը մօլութիւն մըն է որ ընդդէմ է բնութեան, վասն զի անբան անասուններն անգամ երախտագիտութիւն ունին: Բարեսիրտ Լաֆոնքէնը այն առակներն որ շարադրած է Աղանուոյն ու Մրջիւնին, Մկան ու Առիժուն վրայ, իրական պատմութիւններու հետեւելով գրեր է: Առիժին ու հոովմայեցի գերուոյն պատմութիւնը ամենուն այ յայտնի է: Փղին ու շանը վրայ ինչ երախտագիտութիւններ կըտեսնենք որ մարդս կամբջցընեն: Բնութիւնը մեր սրտին մէջ շատ մը անոյշ անոյշ առաքինութիւններ գծագրած է, բայց հպարտութիւնը կըջնջէ կաւրէ զանոնք: Եւ որովհետեւ այս հպարտութիւնը ամեն տեղ տիրած է, ապերախտներն այ աշխարհիս ա-

մեն կողմը բռնած են : Աղեկ ըսեր է առականօսը .

Եթէ հարկ ըլլար ընել դատաւարտ
Որչափ որ մարդ կայ աշխարհս ապերախտ,
Ո՞ր մարդը կրնար արձրկուիլ անպարտ :

Տըլիլ քաղցրախօս բանաստեղծն ալ վճիռ մը կուտայ որ խստութեան կողմանէ անկէց վար ջմնար .

Սակայն քանի սիրտք են բափուքք ի յուշոյ,
Դից պարտապանք՝ նոյն եւ մարդկան, եւ անփութք :

Նոյն բնութեան ճարտար երգիչը կըսէ (բանաստեղծօրէն) քե երախտագիտութիւնը յորդորած է նախ գմարդիկ պատիւ ընելու երկնայնոց . եւ անշուշտ իր սրտէն բխած է այս պարզ ու գորովական իմաստը քե

Այո, երախտագետըն մարդ արար ըզդիս նախկին :

Ըսել է քե մարդս ամեն կողմանէ ամենայն դիւրութիւն եւ յօծարութիւն ունի երախտագետ ըլլալու, քանի որ այս յօծարութեանը դեմ արգելք մը չկայ . բայց գեղը ո՞րն է . շատ անգամ ինքն իսկ բարերարը իր բարիքը նախատինք կըդարձընէ եւ երախտագիտութիւնը անտանելի բնուէ : Բարիքն ընդունող մարդը ոտքի տակ կառնէ, քողութիւն տուած ատենը անարգանք կըհասցընէ : Շատ մարդ կայ տուող, քիչը կայ լաւ կերպով տալ գիտցող . եւ ինչպէս որ Շառուն կըսէ՝ բարերարին կամքը աւելի անոյշ կուգայ քան քե բարիքը :

Բարերարին ձեռքը չէ սիրունօղը, սիրտն է : Ձեռքով միայն տուողը՝ խիստ քիչ երախտագիտութեան կրնայ սպասել, եւ քե որ պահանջէ՝ իրաւունքը կըկորսընցընէ . տալը ձրի պիտի ըլլայ, հատուցանելը՝ վաշխով :

Բարոյախօսները լաւ կընենին՝ քե որ քիչ մը ընդարձակ կերպով գիր անցընենին բարիք ընդունողին ու ընողին պարտքերը : Ինծի կերեւնայ քե տուողին առաջին պարտքերէն մէկն է՝ տուածը մոռնալ, ընդունողինն ալ՝ առածը յիշել ու հոգակել :

Թէ որ ես նկարիչ ըլլայի, Բարերարութիւնը կըձեւացընէի քօղով ծածկուած՝ Ամօքխածութեան պէս, մատը բերնին դրած՝ Լոուրեան պէս . իսկ երախտագիտութիւնը՝ անոր ներհակ, բերանը փող մը բռնած՝ Համբարին պէս : Սակայն ատեն կըլլայ որ ծածկութիւնն ալ երախտագիտութեան յարգը կաւելցընէ :

Նասաւի իշխանը մեծամեծ բարիք ըրեր եր ատենով Զապիէյո անունով լեհացոյ մը . անի-

կայ ալ մեծ սեր ուներ վրան : Օր մը սեղանի վրայ շատ մը բազմականաց առջեւ իշխանին գլուխը գինիէն ու վիճաբանութենէն տաքցած ըլլալով, ծանր խօսք մը կըսէ լեհացի ազնուականին . իսկ անիկայ ձայն ջհաներ ամենեւին : Նասաւի իշխանը քանի մը օրէն ետեւ կըզարմանայ անոր տրտմութեանը վրայ, եւ միտքը գալով ըրած նախատինքը՝ կըսէ անոր . « Մեղայ քեզ, եղածը եղած է . զիտեմ որ քու բարեկամութիւնդ է միայն որ ջրօղուր քեզի վրէժխնդրութիւն ընել . բայց ես քու պատիւդ տեղը բերելու համար մէկ բան մը միայն կրնամ ընել որ կրած նախատինքդ լսող վկաներուն հոս չըլլալովը կարելի է : Նկու մենամարտութեան ելլենք, ուրիշ ճար չկայ : » Լեհացին պաղ կերպով մը պատասխան տուաւ քե « Ինչո՞ւ չէ : » Մէյմէկ ատրճանակ առած՝ մենամարտութեան տեղը կերբան : Լեհացին զինուորական մարդ՝ անուանի մենամարտիկ եղեր, այնպէս որ երեսուն քայլ հեռու տեղէ անվրէպ կըզարնէ եղեր քայեռի մը :

Տասուերկու քայլ իրարմէ հեռու կըկենան . առաջ նետելու իրաւունքը Զապիէյոյինն էր, ուստի երկար ատեն նշան առնելէն ետեւ ատրճանակը կարճըկէ, բայց ոտիսին գին մը չըլլար : Իշխանը զարմացած՝ ձեռքի ատրճանակը գետիւնը կըձգէ, կըվազէ բարեկամին վրայ, կառնէ անոր երկրորդ ատրճանակը, կընայի կըզննէ ու « Բնքէ, կըկանչէ . չզարնելդ որ տեսայ՝ մէկէն հասկըցայ որ ատրճանակներդ վառօղով միայն լեցուած են : — Ահ, ըսաւ Զապիէյո, միքէ իմ բարերարիս դեմ կընային գնտակ ունենալ : »

Երկու բարեկամները կըզրկուին կըպագտուին, եւ Նասաւի իշխանը ամեն տեղ կըհռչակէ այս երախտագիտութիւնը, որ երբ բարեկամին սըրտէն չգուշակուեր՝ Զապիէյոյին հետ գերեզման պիտի իջնար :

Երախտագիտութիւնը բարեկամութեան գեղեցիկ պտուղներէն մէկն է, եւ այս երկու զգածմունքները իրարու հետ կըմիանան ու կըխառնուին : Դժուարն ու սակաւագիտըր ո՞րն է . — քշնամոյն երախտագիտութիւնը շարժել . այս յաղթութիւնը կանգնելու համար՝ մարդս ինքն իրեն պիտի յաղթէ, վրէժխնդրութեան դրողդ կիրքերուն դեմ պիտի կենայ, եւ միայն զքութեան տուն տուած վեհանձնութեան մօտիկ պիտի ընէ :

Մարդկանց մէջ ամենէն իմաստունը, Սոկրատ, կըսէր քե « Թագաւորի մը մեծ վարպետութիւնը

այն չէ որ բարեկամներուն բարիք ու բշխմաներուն չարիք ընէ, հապա այն որ բռնադատե իր բշխմաները բարեկամ ըլլալու իրեն երախտագիտութեամբ : »

Ճշմարիտ գրութիւնը յանցանքին բողոքիւն տալու վրայ չէ, յանցանքը մոռնալուն վրայ է . այնպիսի կերպեր կան բողոքիւն տալու որ նախատինք կը բերեն , անարգանքը վերցընելու տեղ կը ծանրացնեն , եւ երախտագիտութիւնը պահանջելովն կը մեղցնեն : ...

Ապերախտները շատցնողը խրատն է . ճշմարտութիւն կը սես, ու կիրք կը հանես . ընդհանրապէս երախտագիտութիւն շարժողը գովասանքն է : Խորագետ անձնասիրութիւն մը չկայ որ այս սուտ ստըկեն չխաբուի . այնպիսի խաբեբայ երեւոյթ մը ունի բարեկամութեան որ զմարդ կը մոյրցընէ : Խեղացի մարդուն մեկուն կը մեղադրեն ըսելով քէ այդ շողոքորթին ինչո՞ւ այնչափ երես կուտաս : Պատասխանեց անկեղծիկ կերպով մը քէ « Գիտեմ որ կը խաբէ գիս, բայց կը սիրեմ գինքը : » ...

Շատ մարդիկ կան որ իրենց բարիքն ալ իրենց ստըկին պէս խիստ բարձր շահու կուգեն դնել . ա-

նոր համար շատ անգամ տնակութեան մէջ կ'իյնան :

Կուգես որ դիւրաւ կատարես բարերարութեան ու երախտագիտութեան ամենայն փափուկ պարտքերը . անս քեզի ապահով , յստակ ու կարճաօտ կանոն մը որ ամենէն ուղիղ օրինաց գրքին մէջ գրուած է մեկ խօսքով . *սիրէ* :

Եթէ սիրես, բարի ես . եթէ բարի ես , կուգես սիրուիլ ու կը սիրուիս : Երբոր այնպիսի բարիք մը կը նես որ ծայրէն քեզի շահ մը կայ, կը նաս անով ծառայ մը ձեռք ձգել . ձրի բարիքն է որ բարեկամ մը կուտայ քեզի : Զօրաւորին տուած բարիքը ծանր շղթայ է . բարեսրտին տուածը՝ ամենաքաղցր կապ մըն է :

Մեր երկարատեւ կռիւներէն ի վեր՝ մարդիկ իրարու վնաս հասցընելուն ամեն ճամբաներն ալ գտան ու բանեցուցին . կերելնայ քէ մոռցեր են հաշտուելու , միաբանելու , իրարու բարիք ընելու ճամբաները : Ստեղծութիւնն է միայն յիշողութիւն ցուցընող , երախտագիտութեան քով յիշողութիւն չէ մնացեր : Ռ'հ , քանի մը օր ունինք աշխարհիս երեսը անցընելու . անոնք ալ մեկ-գմեկ ատելու ջանցընենք :

ՍԵՆԵԿԱ :

ԲԱՆԱԼԻ ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԵԱՆՅ.

Բնութեան երեւոյթները քեպետ եւ ամենուն աչքին առջեւ կը պատահին , եւ աշխարհս հոյակապ եւ գեղեցիկ հանդիսարան մը կը դարձնեն միշտ աստուածային անհուն իմաստութեան , կարողութեան եւ բարութեանը , բայց խիստ քիչ մարդ կայ որ պէտք եղած ուշադրութիւնն ընէ անոնց . եւս առաւել քիչոր են անոնք որ նոյն երեւութից պատճառները քննեն հասկընան : Ամեն մարդ ալ կը տեսնէ որ ձիւնը ճերմակ է , վարդը կարմիր . զանգակը ձայն կը հանէ , փայտը անձայնի պէս է . կրակը տաք է , սառը պաղ . ջուրը տաքէն եփ կ'ելլէ ու պաղէն կը սառի , եւ ասոնց նման բիւրաւոր երեւոյթներ . բայց քանի հոգի կայ որ այսպիսի երեւոյթներուն պատճառները քննէ հարցընէ , կամ քէ տղան եւ ուսմիկը իրեն որ հարցընեն՝ որոշ ու պարզ կերպով ճիշդ պատասխաններ տայ :

Եւրոպացի ազգաց մէջ մինչեւ հիմա կը գտնուէին մանր տետրակներ « *Խնչո՞ւ , Վասն զի* » անունով , եւ բնութեան երեւոյթներէն մեկը անիին մեկնութիւնը կուտային տղայոց : Մօտերս Բեմպրիճի

համալսարանին վարժապետներէն Պրոֆըսորուած բազմամուտ անգղիացին հատոր մը գիրք հրատարակեց այն տետրակներուն ոճովը , եւ անունը դրաւ *Բանալի դիտութեան* : Այնչափ հաճոյացաւ ամենուն այն գրուածքն որ քիչ ատենէն Անգղիոյ եւ Մամերիկոյ մէջ հարիւր հազար օրինակէն աւելի ծախուեցաւ : Մենք ալ նոյն գիրքը աչքի անցընելով՝ յորդորուեցանք անոր մեկ քաղուածը պատրաստելու մերազնեայ պատանեաց համար : Առ այժմ այն գրուածքին մեկ քանի ամենապարզ ու խիստ հարկաւոր կտորները դնենք ամսագրոյս մէջ , յուսալով որ քիչ ատենէն ամբողջ գիրքն ալ կարենանք հրատարակել :

ՋԵՐՄՈՒԹԻՒՆ .

Արեգական ջերմութիւնը հասարակ կրակին ջերմութեան հետ նոյն է քէ անկեց տարբեր :

— Շատ բանի կողմանէ տարբեր է անկեց . վասն զի՝

Նախ , կրակին տաքութիւնը դժուարաւ կը քափանցէ ապակոյն մէջ . իսկ արեգական տաքութիւնը շատ դիւրաւ .

Երկրորդ , կրակին ճառագայթները կիզողական հայելոյ մը կեղրոնին մէջ ամփոփելը կարելի չէ , ինչպէս որ կամփոփոն արեգական ճառագայթները .

Երբորդ, կրակին բնաշնաման յատկութիւնները արեգական յատկութիւններէն բոլորովին տարբեր են :

Ի՞նչ է Կիզողական ապակի (փերքիմիզ) ըստածը :

— Կիզողական ապակին ուսումնաձեռն կամ կորնքարդ (այսինքն երկու երեսը դեպ ի դուրս ուռած) ապակի մըն է որ առարկաները մեծ կերեցընէ աչքի :

Ի՞նչպէս կըլլայ որ Կիզողական ապակիով դիւրամառ նիւրերը բռնկին :

— Երբոր կիզողական ապակին շիւղ-շիւղակ արեգական ճառագայրներուն դիմացը բռնէս, ապակին զանոնք ամենն այ դեպ ի մէկ կէտ մը կըլարծընէ կըշքակէ, եւ այն կէտը Վատարան կըսուի :

Ի՞նչ է Կիզողական հայելին :

— Գունաւոր հայելի մը, սովորաբար մետաղէ շինուած :

Կիզողական հայելին ինչ կերպով կրնայ դիւրամառ նիւրերը բռնկեցընէ :

— Երբոր այն հայելին արեգական շիւղակ զարկած ճառագայրներուն դիմացը բռնէս, հայելին այնպէս կըցոյցընէ զանոնք որ մի եւ նոյն կէտին վրայ կամփոփուին, որ Վատարան ըստածն է, եւ բոլոր ճառագայրից ջերմութիւնը հոն կըժողովուի :

Շատ մը մանր ու տախակ հայելիներով՝ ցոյցացած ճառագայրները այնպէս ամփոփեց Պիֆոն մի եւ նոյն կէտին վրայ որ ուրտուն մերթէն անելի հեռու դրուած փայտը բռնկցուց, իսկ տասնմէջ մերթ հեռու տեղէն արծարը հայեցուց :

Արեգական ճառագայրներուն տաքութենէն բնական գոյացութիւնները կրնան բռնկիլ՝ առանց ոսպնածէսի կամ կիզողական հայելիի :

— Ոչ արեգական ճառագայրները երբ չամփոփուին՝ ոչ երբեք այնչափ տաքութիւն կուսենան որ բնական գոյացութիւնները բռնկին անոնցմով :

Ինչո՞ւ համար լուսինն լոյսը իրաւոր ոսպնածէսի վատարանին մէջ ալ ամփոփէս, ջերմաչափին աստիճանը զգալի կերպով չբարձրանար :

— Վասն զի նախ՝ լուսինն լոյսը արեգական լուսնէ տկար ըլլալով՝ ոսպնածէսին մէջ կընկղմի կըկորսուի :

Երկրորդ, լուսնին լոյս տուողը՝ արեգական լուսնէն ճառագայրներն են, եւ ոչ արեւուն ջերմութիւնը ճառագայրները :

Ինչո՞ւ համար կրակը բան չայրեր՝ երբոր արեւը վրան զարնէ :

— Վասն զի նախ՝ արեւուն ջերմութենէն ոչը կանօսըանայ, եւ կրակին տաքութիւնը կըլակուի :

Երկրորդ, արեգական ճառագայրները իրենց բնաշնաման ազդեցութեամբը շատ վնասակար են կրակին :

ԵՆԻՔՏԻՍԱԿԱՆ ՈՒՅԻՆԻՆ

Երբ քղքի մը կտոր առածգական խեժով (կամ էլասթիք) շփես, սեղանին վրայ կըփակցի. ասոր պատճառն ինչ է :

— Վասն զի շփումը ելեքտրականութիւն կըհանէ, ելեքտրականութիւնն ալ այս յատկութիւնն ունի որ ուրիշ նիւրերը իրեն կըքաշէ կամ իրարու հետ կըփակցընէ :

Երբ հասարակ հաստ քղքի կտոր մը կրակի ցուցընելով տաքցընես, ու երկու երեք անգամ ծնկուրներուդ մէջէն շփելով քաշես, պատին վրայ կըփակցի. ասոր պատճառն ինչ է :

— Վասն զի շփումը ելեքտրականութիւն կըհանէ, անով քուդը պատին վրայ կըփակցի :

Երբոր ապակագործը ապակի մը դնէ պատուհանին ու վրձնով շփէ, ինչէն է որ շրջանակին վրայ ապղիս անդին գտնուած քղքին մանրութիւնները կըցատըտեն :

— Վասն զի շփումը ելեքտրականութիւն կըհանէ. ելեքտրա-

կանութիւնն ալ մասնաւոր յատկութիւնն ունի բերն. մարմինները քաշելու՝ ինչպէս են լոքին մանրութիւնները : Ասոնք ապակուց ելեքտրացեայ կողմին դաշեցուն պէս կըլեցունին ելեքտրականութեամբ, վեր կըցատընեն ու նորէն շրջանակին վրայ կիյնան. հոն իրենց ելեքտրականութիւնը կըկորսնցընեն, այն ատեն դարձեալ վեր կըբարձրանան ու նորէն վար կիյնան :

Ինչէն է որ երբեմն՝ երբ մէկը գլխուն մազերը վրձնով երկար ատեն շփէ, գլուխը կըբերուի :

— Վասն զի նախ՝ շփումը ելեքտրականութիւն կըհանէ, անով գլխոյ մորթն ալ կըզրգուի :

Երկրորդ, վրձնը քիչ մը բորբոքումն կըպատճառէ գլխոյն մանր անօրներուն մէջ, անով եւք կիմանայ :

Ինչէն է որ երբեմն անձրեւ գալու մօտ ատեն մարդուս երեսը կըբերուի :

— Վասն զի նախ՝ օդոյն խոնաւութենէն երեսին փափուկ աղուամազը (այլա թիւշին) կընեղի :

Երկրորդ, օդոյն մէջ ելեքտրականութիւնը շատցած ըլլալով, մարդուս երեսին աղուամազն ալ անով կըլեցուի, եւ կաշին վրայ հոյն զգացմունքը կըպատճառէ ինչ որ կըպատճառէ մամուլի բոյնին երեսին փակցելէն :

Ինչէն է որ անձրեւի մօտ ատեն ընտանի անասունք (ինչպէս շներն ու կատունները) ականջնին կըշքուին :

— Վասն զի նախ՝ օդոյն խոնաւութիւնը անոնց ականջներուն փափուկ մազերուն մէջ կըմտնէ ու եւք կըպատճառէ :

Երկրորդ, անկեց ի գառ, օդոյն մէջ ալ անձրեւի ատեն ելեքտրականութիւնը շատ է :

Ի՞նչպէս կըլլայ որ օդոյն ելեքտրականութիւնը եւք կըպատճառէ մարդուս եւ կենդանեաց մորթին մէջ :

— Վասն զի մազերը ելեքտրականութեամբ լեցուած ըլլալով, պառկած չեն մնար, հապա ցցուիլ կուզեն. ուստի մասնաւոր զգացմունք մը կուտան որ կարծես թէ մորթիդ վրայ մամուլի բոյներ կպեր են :

Այնպիսի ատեն այն կենդանիները (շներն ու կատունները) ինչո՞ւ համար այնչափ ստեպ ստեպ կըշքուին իրենք զիրենք :

— Որպէս զի մազերնին պառկեցընեն, ու զիրենք զրգոող զգացմունքէն ազատին :

ՓՍՅԱՆԿ ԵՎ ԿՍՅՄԱԿ

Ի՞նչ է կայծակը :

— Կայծակը կամ Շանքը ելեքտրական կայծ մըն է շատ զօրաւոր, որով երկու ամպ՝ կամ մէկ ամպ մը ու երկիրս՝ իրարու կըհաղորդուին :

Ելեքտրական ամպերը երկրէս իրաւոր բարձր կըկենան :

— Փորձելալից ամպերուն բարձրութիւնը 2000էն մինչեւ 5000 մէրթ բարձր կըլլայ. բայց քիչ կըպատահի որ երկրիս երեսէն 600 մէրթէն անելի բարձրութիւն ունեցող ամպ մը փայլակ ելլէ :

Ինչո՞ւ համար կայծակներուն ձեւը սովորաբար օճապտոյտ կերեանայ :

— Վասն զի կայծակը քանի որ առաջ երբայ՝ օղը կըլըտացընէ, եւ մէկդիէն մէկալ դին կըցատըք որ առանց արգելքի անցնի երբայ :

Կայծակը օդուն մէջէն անցնելու ատեն ինչո՞ւ համար բոց կըհանէ :

— Վասն զի օղը հաղորդարար մարմին չէ. ուստի չկըրնար աներեւոյթ ձեւով մը իջեցընէլ կայծակը երկրիս վրայ :

Ինչէն է որ սովորաբար փայլակէն ետքը տեղատարափ՝ այն ինքն փաստիկ անձրեւ կուգայ :

— Վասն զի մրնոյորտին բնական վիճակին վրայ այնպիսի սաստիկ այլալոյսին մը կը պատճառէ որ օդը չկըրնար վեր բռնել այնչափ ջուր որչափ որ առաջ բռնած էր. ուստի աւելցած ջուրը տեղատարափ կը դառնայ ու վար կը քափի:

Ամառնային փայլակներ եղած ատենը ինչո՞ւ համար որոտում չըլլար:

— Վասն զի այն փայլակները մեր հորիզոնէն վար եղած փորորիկներուն ցոյժունքներն են, եւ որոտման ձայնը մեր ականջին չհասնիր:

Տարւոյն մը եղանակին մէջ աւելի շատ փայլակ կըլլայ:

— Ամենէն աւելի ամառը, ետքը աշունը. իսկ ձմեռը խիստ քիչ:

Ի՞նչ համեմատութեամբ փորորիկ կը պատահի չորս եղանակաց մէջ:

— Թէ որբոյր տարւոյն մէջ հանդիպած փորորիկները 100 սեպեմբ, Եւրոպայի արեւմտեան կողմերուն համար այս համեմատութիւնը կը գտնենք. ամառը 53 փորորիկ, աշուն 24, գարնան 17, ձմեռը 9:

Աւելի աշխարհիւ մը կողմերը շատ փորորիկ կ'ելլէ:

— Տար երկիրներ: Խալիլոյ հիւսիսային կողմերը խիստ շատ փորորիկ կըլլայ, բայց Եւրոպայի հիւսիսային կողմերը խիստ քիչ:

Ինչքէն է որ ամառն ու աշուն աւելի շատ փորորիկ կը պատահի քան քէ գարնան ու ձմեռը:

— Վասն զի ամառուսն ու աշուն տաքութիւններովը անդադար արտաշնչութիւններ կըլլան. իսկ ջրին գոլորշի դառնալէն միշտ ելեքտրականութիւն կը պատճառի:

Ինչո՞ւ համար սովորաբար չոր օրերէն ետքը փորորիկ կ'ելլէ:

— Վասն զի չոր օդը աղէկ հաղորդարար չըլլալուն՝ չկրնար ամպերուն ելեքտրականութիւնը հանդարտութեամբ իրեն քաշել. ուստի ելեքտրական հեղանիւքն ալ կըլցնուի ու կը զիջուի ամպերուն մէջ՝ մինչեւ որ սաստիկ ճայքմամբ պարպուին:

Ինչքէն է որ անձրեւային օրերէն ետեւ խիստ քիչ անգամ կը պատահի որ փորորիկ ելլէ:

— Վասն զի խոնաւ օդը, ինչպէս նաեւ անձրեւը, բաւական աղէկ հաղորդարար են. ուստի կամաց կամաց եւ առանց ձայնի ելեքտրականութիւնը երկրիս կը հաղորդեն:

Կայծակը ծառին ներսի դին ալ կը քափանցէ, քէ անոր դրսի երեսէն միայն կանցնի:

— Անոր վայտին ու կեղեխին մէջտեղէն կանցնի, ուր որ ծածր աւելի առատ է:

Ինչո՞ւ համար կայծակը ծառի մը վայտին ու կեղեխին մէջտեղը կը մտնէ:

— Վասն զի միշտ աղէկ հաղորդարար մարմիններ կը փնտրուին. ծառին ալ այն ճերմակ մասը աւելի հաղորդարարն է:

Կայծակը մարդուս մորբին վրայ միայն կը պարտի քէ նաեւ մարմնոյն հեղանիւքոցը մէջ կը քափանցէ:

— Մարդուս մարմնոյն հեղանիւքոցը մէջ կը քափանցէ:

Ինչքէն է որ մարդուս մարմնոյն հեղանիւքներուն մէջ կը քափանցէ:

— Վասն զի հեղանիւքները մորբէն աւելի դիւրաւ կը հաղորդեն ելեքտրականութիւնը. ուստի կայծակն ալ մարդուս ներսի կողմէն կանցնի, դրսուսն չսանիր չեքրար:

Ինչքէն է որ երբեմն կայծակ զարկած ծառերը՝ կը ակով այրածի պէս են:

— Վասն զի ծառը՝ կայծակին դէպ ի գետին անցած ատենը՝ անոր ընթացքին արգելք եղած է. եւ ամեն անգամ որ կայծակն

այսպիսի արգելք մը ունենայ՝ սաստիկ տաքութիւն կը պատճառի անկէջ:

Ինչքէն է որ կայծակէն ծառերուն ճիւղերը կը կտորւորին:

— Վասն զի կայծակին նիւթական ուժը խիստ սաստիկ է. ծառին ճիւղերուն ալ հաղորդականութիւնը անկատար ըլլալով, կայծակին դէմ չեն կրնար դիմանալ, կը կտորւորին:

Ինչքէն է որ ուրիշ ծառերէն աւելի՝ ճին կաղնիներն ու չորացած ծառի կոճերը կը գարնուին կայծակէ:

— Վասն զի անոնք չոր ու շատ մը կոշտ եղելով չեն են. ըսել է քէ ամենեւին աղէկ հաղորդարար ալ չեն:

Ի՞նչպէս կըլլայ որ երբեմն կենդանիք կայծակէ գարնուելով կը մեռնին:

— Երբեմն կայծակը անոնց գործարանները եւ հեղանիւքոց անոթները փճացընելով կը մեռցնէ զիրենք, երբեմն ալ բոլոր ջղերնին հարուածելով ու անդամալուծ ընելով:

Ի՞նչ դիպումով մէջ կրնայ մարդս կայծակէ գարնուելով մեռնիլ:

— Երբոր կայծակին անցած գծին վրայ գտնուի իրեն մարմինը, այս ինքն երբոր ելեքտրական հեղանիւքը վազելու ատեն՝ մարմնոյն մէջը քափանցէ:

Փորորիկ ատեն շատ մեծ բազմութեան մէջ գտնուիլը ինչքէն համար վտանգաւոր բան է:

— Վասն զի նախ, մարդկանց բազմութիւնը աւելի զօրաւոր հաղորդարարութիւն ունի քան քէ մէկ անձ մը միայն:

Երկրորդ, բազմութեան արտաշնչեալ գոլորշին՝ այն տեղի օդոյն հաղորդարար զօրութիւնը կ'աւելցնէ:

Ինչքէն է որ մարդկանց բազմութիւնը աւելի հաղորդարար է քան քէ մէկ մարմին մը միայն:

— Որովհետեւ ամեն մարդ մէյմէկ հաղորդարար մարմին է, հարկաւ երբ շատոր են այն մարմինները՝ ելեքտրական հեղանիւքն ալ աւելի առատութեամբ կանցնի անոնցմէ քան քէ միայն մէկ մարդէ մը:

Մետաղէ գրահներով պատսպարուած մարդուն կայծակէ գարնուելու վտանգ կայ քէ չէ:

— Ոչ. վասն զի երկաթեղէնը այնպիսի լաւ հաղորդարար է որ կայծակը կանցնի կերբայ վրայէն՝ առանց մարդուն դպլելու:

Ինչքէն է որ բրդէ անկողինը, փետրայից անկողինը, կապերտը, եւ ասոնց նման բաները կայծակէ կը պահեն:

— Վասն զի ատոնք ամենն ալ գէշ հաղորդարարներ են. եւ որովհետեւ կայծակը միշտ լաւ հաղորդարարներ կ'ուզէ, այն նիւթերէն անցնելու/առիւր չունենար:

Ինչքէն է որ փորորիկ ատեն՝ վրան բանալիք, ժամացոյց, մատանի, զարդարանքներ, ակնոց, եւ ասոնց նման բաներ ունեցողը աւելի վտանգի մէջ կըլլայ կայծակէ գարնուելու:

— Վասն զի այն մետաղի կտորուանքը հաղորդարար են, եւ միանգամայն չեն կրնար կայծակը մինչեւ գետին հասցընել:

Փորորիկ ատեն ամենէն աւելի վտանգաւոր տեղերը որոնք են:

— Շատ վտանգաւոր բան է այնպիսի ատեն մեծ ծառի, կամ բարձր շէնքի քով, նմանապէս գետի կամ վազուկ ջրի մօտ կենալը:

Ինչո՞ւ համար վտանգաւոր է փորորիկ ատեն մեծ ծառի կամ բարձր շէնքի մը քով կենալը:

— Վասն զի այնպիսի բարձր բաները շատ անգամ փորորկալից ամպի մը ճայքելուն պատճառ կըլլան. եւ քեզ մէկը անոնց մօտ գտնուի, կրնայ կայծակը անցնիլ անոր մարմնոյն հեղանիւքներէն՝ որ աւելի լաւ հաղորդարար են:

Ծառը կամ աշտարակը փորձրկալից ամպի մը ճայքելուն ընէ կերպով պատճառ կրնայ ըլլալ :

— Վասն զի ծառը ամպին ու իրեն մեջտեղի հեռաւորութիւնը կը պակսեցնեն :

Ինչ պատճառաւ կայծակը ծառէն կը խոտորի ու կը բրայ աւոր քով կեցող մարդուն կը զարնէ :

— Վասն զի միշտ այն տեղէն կանցնի ուր որ լաւ հաղորդարար կը գտնէ. եւ որովհետեւ մարդու մարմնոյն հեղանիւքները լաւ հաղորդարար են, կրնայ կայծակը ծառէն հեռաւորութիւնը ու մարդկային մարմնոյն մէջի հեղանիւքներէն անցնիլ :

Փորձրկի ատեն վազուկ ջրի քով գտնուիլը ինչո՞ւ համար վտանգաւոր է :

— Վասն զի վազուկ ջուրը լաւ հաղորդարար է, եւ կայծակը միշտ դէպ ի լաւ հաղորդարարներուն կը վազէ :

Ինչէն է որ ջրին հաղորդարար գորութեանը պատճառաւ փորձրկի ատեն գետի մը քով գտնուիլը վտանգաւոր է :

— Վասն զի մարդս փորձրկալից ամպին ու գրգռիչ պատճառին իրարմէ ունեցած հեռաւորութիւնը կը պակսեցնեն. ելեքտրական հեղանիւքն ալ քէ որ մարդէն աւելի բարձր բան չգտնէ, անոր մէջէն կրնայ անցնիլ ու դէպ ի ջուրը երբալ :

Ինչո՞ւ համար վտանգաւոր բան կը սեպուի փորձրկի ատեն պատի մը կոճընիլը :

— Վասն զի կայծակը պատին երեսէն վազելու ատեն՝ կրնայ մարդուն մէջէն անցնիլ՝ որ աւելի լաւ հաղորդարար է :

Փորձրկի ատեն տանը մը կողմերը կենայն աւելի վտանգաւոր է :

— Այն կողմերն որ ծածքին հետ հաղորդարար նիւթերով անմիջապէս կապուած են, եւ այն հաղորդարարները մինչեւ գետին չեն հասնիր. ասանկ է վառարան (օճաղ) եղած տեղը :

Ինչո՞ւ համար վտանգաւոր բան է կայծակի ատեն պատուհանին երկրքէ փակը գոցելը :

— Վասն զի երկրքէ բանքը լաւ հաղորդարար են. ելեքտրական հեղանիւքը կրնայ երկրքին վրայէն անցնիլ ու փակը բռնողին զարնել :

Ինչէն է որ փորձրկի ատեն սենեկի մը մեջտեղը կենայն աւելի ապահով է :

— Վասն զի քէ որ յանկարծ կայծակ զարնէ սենեկին, կամ վառարանէն կիշնայ՝ կամ պատերուն վրայէն. ուրեմն որչափ որ մէկը անոնցմէ հեռու կենայ՝ այնչափ ապահով կը մընայ :

Մէկն որ փորձրկի բռնուած ատեն նոյն դուռս գտնուի՝ մեր տեղ կենալը աւելի ապահով է :

— Մեծ ծառէ կամ բարձր շէնքէ մը 6 կամ 8 մետր հեռու տեղ, գետի կամ վազուկ ջրի մօտենային գոգաշանայով :

Փորձրկի ատեն աղէկը մըն է. քրջումը ըլլալը քէ չոր :

— Թրջուած ըլլալն աւելի լաւ է. քէ որ քաց տեղ մը գտնուիս, աղէկը շրջատեալ կենայն է՝ մեծ ծառէ մը 6 կամ 8 մետր հեռու, եւ հոն անձրեւ ուտել, քեպէտ եւ խիտ սաստիկ ալ ըլլայ անձրեւը :

Կայծակի ատեն ինչո՞ւ համար աւելի լաւ է քրջուած ըլլալը քան քէ չոր :

— Վասն զի քրջուած հագուստները լաւ հաղորդարար են, եւ կայծակը անոնց վրայէն կրնայ անցնիլ ու երբալ առանց մարմնոյն դալչելու :

Վախկոտ մարդը ինչ կրնայ ընել որ աւելի դիւրաւ ազատ մնայ կայծակէ :

— Անկողինը սենեկին մեջտեղը դնել, ինքզինքը Աստուծոյ

յանձնէ ու պառկի, միտքը բերելով Գրիստոսի Տեառն մերոյ խօսքը քէ « Զեր եւ ամենայն իսկ հեր գլխոյ քուեալ է : »

Իրացնեն ալ շատ վախնալու բան չկայ՝ երբոր մէկը գոգաշանայ մեծ ծառերու կամ ուրիշ բարձր բաներու քով կենային :

Փորձրկի ատեն կարը ինչո՞ւ համար կը կտրի ու կը բրբռուի :

— Վասն զի կայծակէն կամ օդուն ջերմութենէն փորձրկի ատեն կարին ելեքտրական յատկութիւնները կայայլին, կարն ալ կենդանական եւ խառն հեղանիւք մը ըլլալով՝ կը բլրանայ ու կը բրբռուի :

Ինչէն է որ միտք փորձրկի ժամանակ աւելի շուտ կը հոտի քան քէ սովորական ատեններ :

— Վասն զի նախ՝ փորձրկի ատեն տիրած ջերմութիւնը փոփոխութեան կօզնէ :

Երկրորդ, ելեքտրական նիւթոյն յորձանքները մարմնոց լուծուելուն գորաւոր պատճառներ են :

ՇԱՆՔԱՐԳԵԼ

Ինչ է Շանքարգելը :

— Շանքարգելը մետաղէ ձող մըն է՝ շէնքի վրայ դրուած, եւ վարի ծայրը առանց ամենեւին կտրուած տեղ մը ունենալու՝ ջրհորի մը ջրին մէջ կամ խոնարհ հողի մէջ իջած :

Շանքարգելին ձողը օդոյն մէջ բաւական բարձրութիւն պիտի ունենայ՝ եւ պիտի ըլլայ նիզակածեւ կամ բրգածեւ :

Շանքարգելին հնարոյն է հոգաւարուն Ֆրանքլին :

Շանքարգելի համար ամենէն լաւ մետաղը մըն է :

— Կարմիր պղինձն է :

Ինչո՞ւ համար պղինձը երկաթէն աւելի լաւ է շանքարգելի համար :

— Վասն զի նախ՝ պղինձին հաղորդարար գորութիւնն աւելի է քան քէ երկաթինը :

Երկրորդ, կայծակին ուժէն այնպէս դիւրաւ ջնալիւր պղինձը՝ ինչպէս որ երկաթը :

Երրորդ, օդոյն վնասներուն աւելի կը դիմանայ քան քէ երկաթը :

Այլ եւ այլ մետաղաց հաղորդարարութեան համեմատութիւնն այս է.

Կապար, 1. — անագ, 2. — զինկ, 3. — երկաթ, 3 1/2 պղինձ, 5 :

Շանքարգելը ինչ բանի համար հնարուած է :

— Շանքարգելին վերի սուր ծայրը վերէն անցնող ամպերուն մէջի դիզուած ելեքտրականութիւնը կամաց կամաց կը քաշէ, ու լաւ հաղորդարարով մը գետնին կը հաղորդէ :

Շանքարգելի մը գորութիւնը մինչեւ մըրջափ հեռաւորութեամբ տեղ կը հասնի :

— Մէկ հատը միայն բաւական է հասարակ շէնք մը պաշտպանելու :

Մէկ շանքարգելը ինչպէս որ պիտի է կը պաշտպանէ ու կայծակէն կը պահէ իր չորս բոլորը այնչափ միջոց՝ որուն շառաւիղն ըլլայ իր բարձրութեանը կրկինը : Ուստի մէկ շէնք մը որ քսան մետր երկայնութիւն ու լայնութիւն ունի, անոր վրայ հինգ մետր բարձրութեամբ մէկ շանքարգել մը միայն դրուի նե՛ք բաւական է :

Ինչէն է որ խիստ շատ տուն չկայ շանքարգել ունեցող՝ եւս եւ Եւրոպայի մէջ :

— Վասն զի շատ փորձանքներ հանդիպած են՝ շանքարգելներուն պակասաւոր կերպով շինուած ըլլալուն համար :

Շանքարգելներն ինչ կերպով փորձանքի պատճառ կը մնան ըլլալ :

— Թէ որ մետաղէ ձողը կտրուի՝ կամ օդէն եւ կամ ուրիշ

պաճառաւ, կայծակին անցքը արգիլուած կըլլայ, ուստի կրնայ շէնքին զարնել :

Երէ հաղորդարարը կոտորուած չըլլայ, փորձանք կընմայ պատահիլ :

— Չպատահիր՝ քե որ շանքարգելն այնչափ հաստ ըլլայ որ իր վրայէն անցնող ամպերուն մէջի աւելորդ ելեքտրականութիւնը կարենայ մինչեւ գետին հասցընել . բայց քե որ խիստ բարակ է, շանքարգելը կայծակէն կըհալի, անով մեծամեծ աւերմունքներ կըպատահի :

Շանքարգելին հաստութիւնը որչափ պիտի ըլլայ :

— Պղնձէ ձողին տրամագիծը 4 հարիւրամերը պիտի ըլլայ, իսկ երկրէ ձողինը քիչ մը աւելի :

Ինչո՞ւ համար հարկ է ցը շանքարգելին ծայրը սուր ըլլայ :

— Վասն զի նախ՝ սրածայր քանը իր վրայէն անցնող ամպերուն ելեքտրականութիւնը անձայն եւ անզգալի կերպով կը քաշէ . իսկ քե որ գնտաձեւ ըլլար, ճայրիւն կըպատճառէր, շէնքին ալ վնաս կըհասցընէր :

Երկրորդ, սրածայր մետաղները շատ աւելի հեռուանց կը քաշեն ամպերուն մէջի ելեքտրականութիւնը քան քե գնտաձեւները . այնպէս որ երբ Լէյտեան անօրէն 8 հարիւրամերը հեռու բռնեւ ասեղի մը ծայրը, անօրին ելեքտրականութիւնը կըքաշէ ու կըպարպէ առանց վտանգի եւ առանց ձայնի :

ՈՐՈՏՈՒՄ

Ի՞նչ է որոտումը :

— Այն ձայնն է որ մընուորտը՝ փայլակին ուժովը ալլալլէին ետքը՝ իր սովորական վիճակին դարձած ատենը կըհանէ :

Որոտման ձայնը ընչպէս կըփոփոխի ալլեալլ տեղերու դիրքին :

— Մէկ տեղ մը որչափ որ տափարակ է, որոտման ձայնը այնչափ կարճ կարճ կըլլայ . իսկ լեռնոտ տեղուանք ձայնը կարգիլուի եւ խիստ ու անկանոն կըլլայ :

Ինչքն է որ շատ անգամ փայլակին տեսնուելէն շատ ըտպէ ետքը կը լսուի որոտումը :

— Վասն զի շատ հեռուոր ճամբայ ունի կտրելու : Փայլակը գրեթէ մէկ միլիոն անգամ աւելի շուտ կըհասնի մեզի քան քե որոտումը . ուստի երբ որոտումը շատ հեռու է, փայլակին երեւնալէն շատ ետքը կըհասնի մեզի :

Փայլակին տեսնուելէն մինչեւ որոտման լսուելուն միջոցը 5 ըտպէն մինչեւ 72 ըտպէ կընայ ըլլայ :

Ինչքն է որ կընայ գիտցուիլ քե փոքրիկ ամպ մը որչափ հե-

ռու է՝ երբոր փայլակին երեւնալուն ու որոտման լսուելուն միջոցը դիտուի :

— Վասն զի փայլակը յանկարծական է, այսինքն ըլլալուն պէս կը տեսնուի . իսկ որոտումը ամբողջ մէկ ըտպէ մը կուգէ 340 մերը տեղ երբայու համար . ուրեմն երբ որոտման լսուելէն 5 ըտպէ առաջ փայլակ տեսնուի, ըսել է քե փոքրիկը մեզմէ 1700 մերը հեռու է :

Փայլակին արագութիւնը այնչափ է որ մէկ ըտպէի մէջ բոլոր երկրագնդիս չորս դին ուրը անգամ շրջան կընայ ընել . իսկ որոտումը նոյնչափ ատենի մէջ հագիւ քե 340 մերը տեղ կերբայ :

Տաք երկիրները ինչո՞ւ համար որոտում չըլլար :

— Վասն զի հոն օդը շատ անօսը է, ամպերն ալ այնչափ հեռու են որ որոտման ձայնը գետին հասնելէն առաջ կըկորտուի :

ԲՆԱՂՈՒԾԱԿԱՆ ԱԶԳԵՑՈՒԹԵՆԷ ԱՌԱՋ ԵԿԱԾ
ՋԵՐՄՈՒԹԻՒՆ .

Բնայութեան (քիմիական) ազդեցութիւնը ընչ կերպով աղբիւր կըլլայ ջերմութեան :

— Գոյացութիւններ կան որ երբ իրենց բնայութեան կազմութեանը վրայ փոփոխութիւն մը պատահի՝ մեջերնին եղած ջերմութիւնը դուրս կելլէ :

Ինչքն է որ երբ ջմարած կիրին վրայ պաղ ջուր լեցընես, շատ մը ջերմութիւն կելլէ :

— Վասն զի ջուրը կիրին հետ կըբաղադրուի ու հաստատուն մարմին կըղաւնայ . ամեն անգամ որ հոսանուտ մը հաստատուն մարմին կըղաւնայ, բոլոր այն ջերմութիւնն որ անոր հոսանուտ վիճակի մէջ մնալուն հարկաւոր էր՝ դուրս կելլէ :

Ջերմութիւնն ընչ կերպով կընայ ծածուկ կենայ :

— Ո՛ր եւ իցէ նիւթ երբ հաստատուն վիճակէն հոսանուտ վիճակի կանցնի, կամ հոսանուտ վիճակէն կազային վիճակի, շատ մը ջերմութիւն կըծրծուի որ ջերմաջափին վրայ ամենեւին յայտնի չըլլար, եւ ասոր համար է որ ծածուկ ջերմ կըսուի :

Սառի ու ձեան մէջ անգամ ջերմութիւն կմայ քե ոչ :

— Այո . ամեն քանի մէջ ալ քիչ կամ շատ ջերմութիւն կայ, ինչպէս բոլորքած կրակին մէջ՝ նոյնպէս ալ սաստիկ սառուցին մէջ :

Ի՞նչ կերպով կարելի է զգալ սառուցին կամ ձեան ջերմութիւնը :

— Մէկ լիւր ձեան մէջ կէս լիւր աղ դիր . երբ ձեռքդ այն խտնորդին մէջ դնես՝ այնչափ սաստիկ պաղութիւն կըզգաս որ ձիւնն անգամ անոր առջեւ տաք կերեւնայ :

(Շարայարութիւնն ուրիշ անգամ :))

ՏԵՍԱՐԱՆՔ ԵՒՐՈՊԱՅ

ՈՂՈՂՄՈՒՆԲ ԳԱՂՂԻՈՅ

Պատերազմին մարդաձախ բշուառութիւնները հագիւ դաղրեր էին, եւ խաղաղութեան աւետիսը դեռ նոր սկսեր էր շատ մը մարդկանց արտօնութիւններ ցամաքեցընել, եւ անհ Գաղղիոյ մէկ մա-

սին գետերը սաստիկ յորդ անձրեւներէ ետեւ բարձրացան, գայրացան, դաշտեր՝ գեղեր՝ քաղաքներ կոխեցին, կամուրջներ փլուցին, թումեր կործանեցին, անհազին ընդարձակութեամբ երկիրներ ապականեցին եւ անհամար մարդիկ

սուգի մէջ ձգեցին: Այն գետերուն մէջ գլխաւոր-
ներն էին Լուառ, Ռոն եւ Սօն, ասոնց մէջ ալ գա-

նազան գետակներ ու վտակներ կը բաժին: Լու-
առը հազար մղոնի չափ տեղ կը կտրէ, եւ թեպէտ

Լուառ գետին ընթացող մէկ ուղղութիւնը:

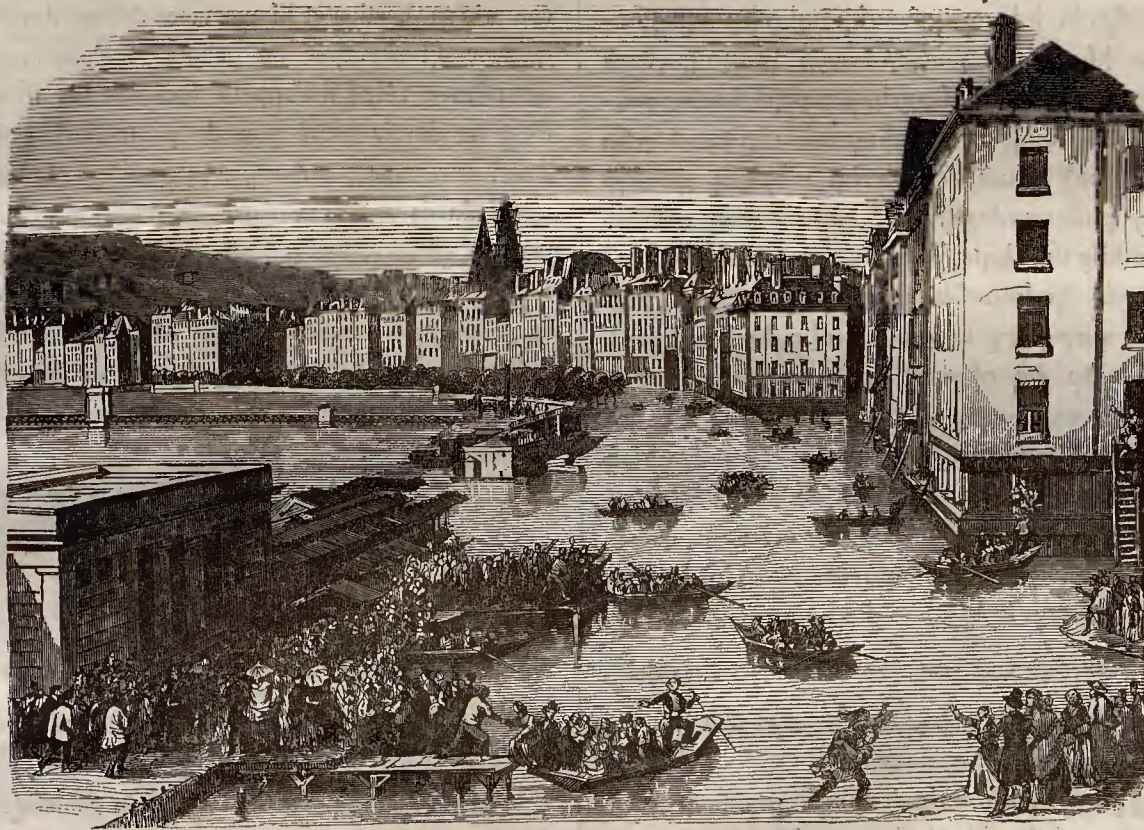
շատ տեղ երկու կողմը ամուր ամբարտակներ
ունի, բայց շատ անգամ չափէ դուրս որ բարձ-

րանայ՝ երկու դին ալ կը տարածուի կը կոխէ, եւ
ասկէջ տասը տարի առաջ բուժքերը տեղ տեղ

պատուեր էր : Իսկ այս տարի յունիսի 2ին նորէն փլուց ամբարտակներն ու շատ մը գեղեր ու քաղաքներ կոխեց :

Բայց Լուաին ըրած վնասներէն շատ աւելի են Ռոն գետին ըրածները Լիոնի մէջ մայիսի 31ին : Տերութիւնը ամէն ջանք ըրեր էր որ ցած քաղերուն տներէն բնակիչները աճապարեն փախչին ազատին . բայց հեղեղը շատ տեղ գրեթէ յանկարծ ու գիշերանց կոխելուն՝ ողբալի խեղճութիւններ պատահեցան : Քսան հազարէն աւելի արք

եւ կանայք եւ տղաք գրեթէ շապկանց՝ ահով դողով ձգեր փախեր էին տներէն, ոմանք աչ հագիւրէ մէյմէկ կապոց՝ կահ կարասի եւ քիչ մը պաշար առած, հագիւրէ ոտքերնին տներէն դուրս կըղնէին ցամաքը եւ կամ նաւակ մը, տունը սարսափելի դղըրդամբ կը կործանէր : Այս կերպով երեքնարիւր տնէն աւելի փլաւ՝ ջրերուն մէջ բաղուեցաւ . իսկ անոնց փլատակներուն մէջ մեռած ու խղրուած խեղճերուն թիւը դեռ չգիտցուիր :

Լիոն քաղաքին մէկ մասին ջուր կոխելը :

Ասոր նման փորձանքներ պատահեցան նոյն օրերը նաեւ ուրիշ քաղաքներ, ինչպէս որ նախընթաց բուռն մէջ ալ յիշեցինք : Բայց այս ողորմանց ցոսկալի հետեւանքներէն մէկն այ այն էր որ տեղ տեղ ջրերը լեռներուն ու բլուրներուն վարի կողմերը այնպէս բրջեր ու փորեր էին որ շատ բլուրներ իրենց վրայի շէնքերովն ու պարտեզներովը փլան քայքայեցան՝ տակն ու վրայ եղան :

Իրաւ որ շատ աղետալի էին այս փորձանքները, բայց թէ Դաղդիացւոց եւ թէ օտար ազգաց

մարդասիրական օգնութիւններն այնոնց սասուկութեանը համեմատ առատ կրնան ըսուիլ : Տերութիւնք եւ մասնաւորք առ հասարակ փութացան իրենց տուրքերովը մեղմացընել տառապեալ կարօտելոց վիշտերը, եւ մինչեւ հիմա տըւող տուողի են : Եթէ ճշմարիտ է բանաստեղծին մեկուն ըսածը թէ « Որչափ աչ հօգօր ըլլայ մեկը՝ ամենատկար կըլլայ՝ եթէ գուրկ մնայ ուրիշներու օգնութենէն, » կրնայ ըսուիլ այս առթով թէ « Որչափ աչ խեղճ ըլլայ մեկը՝ կը ջօրանայ ու սիրտ կառնու ուրիշներու օգնութենէն : »

ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՌԱՄԿԱՎԱՆ ԵՐԳՔ ՍԱՅԱՏՆՈՎԱՆ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԵՐՆ.

(Շարադարութիւն¹.)

Պարոն Ախվերդեան իր հանճարեղ ու գեղեցիկ յառաջաբանութեանը մէջ Սայեաթ-Նովային խրատական խաղը յիշելէն ետեւ կրսէ.

« Իրաւ, այս ազգային երգիչը հասկըցեր է եղեր իր կոչումը, եւ խելքը կրհասնի եղեր իր պաշտօնին որ ինքնիրեն *խալխի հօքար* (ժողովրդեան ծառայ) ըսելով՝ ինքզինքը կըյորդորէ *համով դուլ լուչ անէլ* ժողովրդին. եւ անոր անունը *ծուռն փէտ* (ծուռ վայտ) դրած՝ գիտէ որ անիկայ *դրստեթ* (շտկելը) բանաստեղծին սրբազան պարտքն է. անոր համար ալ գեղեցիկ կերպով *դուրգար* (տիւրկեր, հիւսն) կանուանէ զինքը: Այս ազգին բարոյական դուրգարը այն ալ հասկըցեր է եղեր քե բանաստեղծը իր սիրտը լաւ պիտի պահպանէ *քար խփելուց ու կոտորելուց* (քարկոծուելէն ու կոտորուելէն). պիտի չվիրաւորուի ժողովրդեան ապերախտութենէն ու բրտութենէն, ու ամէն *լեղի* պարգեւողին պատասխան պիտի տայ *շաքարով*. վասն զի լաւ հասկըցեր է եղեր քե ազգը իր կրթութիւնն ու խրատը երկնքէն պիտի ընդունի.

Թեզուդ դարատանըն սլան տաս, ծեծով չի խըրատվի խիվըն²,
Ինչու անձնէն չը դուս եհայ անախտելի են չար դիվըն³:

« Բայց ինքը վրան առեր է միայն քարոզչի պաշտօնն ու կըստվըցընէ սիրել ու ընել *բարի գործն*, որ ամէն խմաստութենէ ու գիտութենէ վեր կըղնէ ու կըսէ.

Թեզուդ իմանան, զիդէնաս աստղերու համբարքըն սիրուն⁴,
Անբարի գործըն կորած է. կարբն Հարանց վարքըն սիրուն⁵:

« Եւ իր անարատ հոգին քեպէտ եւ զգայ ալ այն կենաց պայծառութիւնը, բայց միշտ նեղութեամբ տարակուսանաց մէջ կըմնայ.

CHANSONS DE SAYAT-NOVA,

POÈTE NATIONAL ARMÉNIEN.

(Suite¹.)

M. Akhverdoff, après avoir parlé de la chanson morale de Sayat-Nova, continue sa Préface de la manière suivante :

« Ce chansonnier national paraît, en effet, avoir bien compris sa vocation et l'importance de son devoir, lorsqu'il se dit serviteur du peuple et s'encourage à le servir avec zèle; il l'appelle *bois courbé*, il sait que c'est un devoir sacré pour le poète de le redresser. Aussi se nomme-t-il *dourgar* (menuisier); le menuisier moral de la nation comprenait aussi que le poète, tout en garantissant son cœur contre un choc trop violent, ne doit pas se blesser de l'ingratitude et de la grossièreté du peuple; qu'il doit, au contraire, répondre à celui qui l'abreuve de fiel en lui offrant du sucre, et sait bien que la nation ne reçoit son instruction que du ciel.

Si vous enfermez dans l'école l'étourdi, on ne l'instruira pas avec le fouet,
Jusqu'à ce que le mauvais esprit invincible soit sorti de son corps.

« Cependant le poète se charge du ministère du prédicateur, et il apprend à aimer et à exécuter les bonnes œuvres, qu'il met au-dessus de la sagesse et de la science; il dit :

Si vous compreniez, si vous saviez le nombre des astres, mon ami!
Une œuvre qui n'est pas bonne est perdue: lisez la Vie des Saints Pères, mon ami!

« Quoique son esprit innocent sente l'excellence de l'autre vie, cependant il se trouve dans un état de doute et d'angoisses :

¹ Տես Թիւ Բ, էջ 58 :² Թեպէտ դարատան մէջ զոգես, ծեծով չըխըրատուիր խեւը.³ Մինչեւ մարմնէն դուրս որ չելլէ անյաղքելի այն չար դեւը :¹ Voir le numéro de février, page 39.⁴ Թեպէտ հասկընաս ու զիտնաս աստղերուն համբարքը, սիրուն,⁵ Անբարի գործը կորած է. կարդա Հարանց վարքը, սիրուն :

Վուր տիղ հասնիք, վուր տիղըն սուք, վուր տիղ սուբար խաղ
[է ըլում.
Վուր տիղ ժամ, վուր տիղ պատարաք, վուր տիղ սիրով տաղ
[է ըլում:
Թէ վուր հօքուդ կամքն իս անում՝ մարմինդ բեղամաղ է ըլում.
Վուր մեղաբղին կուղիմանաս՝ դուն ջրբատար Սայեար-Նովա:¹

« Այս պատճառաւ անա հոգւոյն ու մարմնոյն խնդիրը դադար չէ տուած իրեն ու շատ ժամանակ տագնապի մեջ մնացեր է. վերջապէս Սայեար-Նովայի խանդակար սիրտը այս երազի նման կեանքիս վայելմունքէն ձանձրացած՝ ըսեր է թէ

Կու հանքնիմ մագեղէն, կու հանքնիմ շալըն,
Կերբամ ու ման գու քամ վանքերըն մէ մէկ,²

« Եւ միայնակեցութեան ետեւէ եղեր է. այնչափ այսաստիկ է եղեր այս բանիս փափաքն որ իր գաւկըները Թիֆլիզ բողած՝ զնացեր քաշուեր է Հաղբատու սուրբ Նշանի վանքը, ու հոն կրօնաւորութիւն արեղայ ձեռնադրուեր է:

« Սայեար-Նովային կրօնաւոր եղած տարին որն ըլլալը չգիտցուիր: Զեմ կարծեր թէ կնոջը մահուրենէն առաջ մտած ըլլայ վանք. բայց շատ հաւանական է որ կնոջը մեռնելէն ալ քանի մը տարի առաջ խաղ ըսելէն դադարած ըլլայ, որովհետեւ դաւթարին մէջ 1759էն ետքը խաղ չգտանք:

« Աշուղուրիւնը մեղք համարելով կըսէ.

Բաս դէիլար, դունիա վաղիա իմիշ,
Օնու իջուն սոյբար սազդան դօրիւարամ:³

« Սայեար-Նովային երկիւղած ու կրօնասեր բնաւորութիւնը յայտնի է նաեւ բուրքերէն ըսած խաղերուն մէջ.

Սայեար-Նովա դին ըսիա ինքար եքմաս՝ էրմանի դուր:⁴

« Սրտինմէջ ալ կրօնաւոր ըլլալու փափաքն ունենալով, կարելի է որ Սայեար-Նովան դեռ իր կնոջը մահը չտեսած՝ աշուղութենէն ետ կեցեր է: Այս կարծիքս կրհաստատուի նաեւ դաւթարին մէջ գտնուած յիշատակարանէն որ 1765ին գրեր է Պենտելենց Նովանէն՝ երգիչին բարեկամը: Ասոր աղաջանքի

Ici des nocces, là des pleurs; ici des plaisirs et des jeux;

La des offices, ici des messes; ici des chants d'amour.

Si vous satisfaites les désirs de votre esprit, votre corps se dégoûtera.

Comment supporterez-vous tant de chagrins? ô Sayat-Nova, emporté par le torrent!

« Ce dissentiment entre l'esprit et le corps lui enlève tout repos, et après avoir été longtemps tourmenté, le cœur sensible de Sayat-Nova se lasse enfin des jouissances de cette vie, semblable à un songe. Il dit:

Je m'habille de crin, je me revêts d'un cilice;
Je vais faire le tour de tous les couvents.

« Tel était en Sayat-Nova le désir de la vie ascétique, qu'il laissa ses enfants à Tiflis, et se retira au couvent de la Sainte-Croix de Haghpad, où il prit l'habit religieux.

« Personne ne connaît l'année où Sayat-Nova prit les ordres sacrés; il n'est pas probable qu'il y soit entré avant la mort de sa femme; il est même probable que, quelques années avant ce dernier événement, il ait renoncé à la poésie, car nous ne trouvons dans son *daftar* aucune chanson postérieure à 1759.

« Il regardait comme profane le métier de chansonnier.

On assure que ce monde est un songe;
C'est pourquoi je crains le chant et l'instrument de musique.

« Les habitudes pieuses de Sayat-Nova percent aussi dans ses poésies turques:

Sayat-Nova ne renie pas la foi chrétienne: il est Arménien.

« Pénétré de l'amour de la vie religieuse, il dut probablement, dès avant la mort de sa femme, renoncer tout à fait à composer des chansons. Un *Mémorial* écrit en 1765 par Pentelentz Iované, ami de Sayat-Nova, et qui se trouve dans le *daftar* de ce dernier, confirme ma supposition; car cet ami le prie de ne

¹ Տեղ մը հարսնիք եւ տեղ մը սուգ, տեղ մը զբօսանք ու խաղ
[կըլլայ.

Տեղ մը ժամ տեղ մը պատարագ, տեղ մըն ալ սիրով տաղ կըլ-
[լայ.

Թէ որ հոգւոյդ կամքը ընես՝ մարմինդ անհանգիստ կըլլայ.
Ո՞ր մէկ տէրտին կըղիմանաս դուն ջրբատար Սայեար-Նովա:

² Կրհագնիմ մագեղէն, կրհագնիմ շալը:
Կերբամ ժու. կուգամ վանքերը մէյմէկ:

³ Կրհաստատենք բէ աշխարհս երազ է,
Ուստի խաղէն ըզբօսանքն կըվախենմ:

⁴ Սայեար-Նովա Բրիստոսի հաւատքը ջուրանար, հայ է:

ոճէն կերեւնայ որ աշուղը խաղ ըսելէն հրաժարեր է: Այն յիշատակարանը Սայեաթ-Նովայի կնոջը մահուրէն երեք տարի առաջ գրուած է. իսկ կինը քաղուած է Խօջենց վանքին գերեզմանատանը մէջ, եւ գերեզմանաքարին վրայ այսպէս գրուած է վրացերէն.

« Ի ԹՈՒԱԿԱՆԻՍ 456, ԱՅՍ ԳԵՐԵԶՄԱՆԻՍ ՄԷՋ ԿԱՄ
« ՍԱՅԵԱԹ-ՆՈՎԱՅԻ ԿՈՂԱԿԻՑ ՄԱՐՄԱՐՍ.
« ԻՆՋ ՈՂՈՐՄԻ ԸՍԷՔ: »

« Այստապանագրի բուսականը ըստ սովորութեան Թիֆլիզու պետք է իմանալ՝ չէր քար գրուելուն, հապա մահուանը տարին, որ է 1768: Չենք կրնար Սայեաթ-Նովայի կրօնաւորութիւնը այն ժամանակէն առաջ հաշուել. քե որ մէկ երկու տարի ալ ետքը դնենք, ու 1770 տարին առնունք, ըսել կըլլայ քե մեր երգիչը կրօնաւորած ատենը 58 տարեկան է եղեր:

« Սայեաթ-Նովայի վանական կենացը վրայ ամենեւին տեղեկութիւն մը չունիմ: Հաղբատին մէջ մէկ ծեր մըն ալ չկայ որ գոնեմէկ աւանդութիւն մը լսած ըլլայ այս աննշան կրօնաւորին վրայ: Յայտնի չէ քե ասոր աշխոյժ երեսակայութիւնը արդեօք իր նոր վիճակին յարմար պտուղ մը տըւեր է քե ոչ: Թէ որ բան մըն ալ ունի շինած, որուն հոգը պիտի ըլլար անիկայ պանելը. անոր անպաճոյճ տաղերուն չ չունեցող խօսքերէն համ չէին առներ մեր քերականութիւն սովորած գիտնական վարդապետները: Այսչափը միայն գիտեմ որ Թիֆլիզու խաղ սիրող երիտասարդները վանքին մէջ ալ դադար չեն տուած իրենց երգչին, ու կարծելով քե խստակրօն վարդապետի վեղարին տակն ալ իրենց զուարճախօս աշուղին վառվռուն գլուխը պահուրտած է, ձայն մը հաներ են որ իբր քե Սայեաթ-Նովային ականջը կը հասնի օր մը քե մէկ երեւելի օտարական աշուղ մը եկեր է Թիֆլիզ: Կրմախնայ որ չըլլայ քե իր քաղաքը յաղթուի անկէջ. ուստի ձմեռուան սաստիկ ցրտին ճնայելով՝ շուտ մը Հաղբատէն կուգայ Թիֆլիզ, Մեծ Բերդի եկեղեցին կիջնայ, ու առանց մէկու մը բան ըսելու՝ ծածուկ դուրս կը փախչի առաջնորդարանէն: Հաղբատու առաջնորդ Դաւիթ եպիսկոպոսը լսած ըլլալով անոր գալը, երբոր նոր եկած վարդապետը ջրտեսներ, կըսէ որ կանչեն. կիմանայ որ առաջնորդարանին մէջն ալ չէ, ուստի շատ նեղանալով կըրհամայե սպասաւորներուն որ գտնան: Ասոնք ալ փնտռելու ատեն կըտեսնեն որ Սայեաթ-Նովան աշ-

pas dire adieu à la poésie. Or, ce Mémorial est antérieur de trois ans à la mort de la femme de Sayat-Nova, laquelle est enterrée dans le cimetière du monastère de Khodjents. L'építaphe, conçue en géorgien, porte ce qui suit:

EN L'ANNÉE 456, REPOSE DANS CE TOMBEAU,
MOI, MARMAR, ÉPOUSE DE SAYAT-NOVA.
SOUVENEZ-VOUS DE MOI!

« La date de cette építaphe est donc celle de la personne dont elle rappelle le souvenir, suivant l'usage de Tiflis, c'est-à-dire l'an 1768, et non où la pierre tumulaire fut posée. Nous ne pouvons placer antérieurement l'entrée de Sayat-Nova en religion: si nous admettons qu'il se soit fait moine une ou deux années plus tard, c'est-à-dire en 1770, notre chansonnier se trouvait avoir alors cinquante-huit ans.

« Nous manquons de renseignements sur la vie monastique de Sayat-Nova. Il n'existe aucun vieillard à Haghpad qui ait conservé la moindre tradition sur ce religieux ignoré. Nous ne savons si son ardente imagination a donné le jour à quelque production en rapport avec sa nouvelle profession: et, s'il avait fait quelque composition, qui aurait eu le soin de la conserver? Nos savants *vartabeds* (docteurs), profonds grammairiens, ne trouvaient aucun goût à ces poésies simples et dépourvues du *q* (*z*, signe de l'accusatif dans la langue arménienne littérale). Nous savons seulement que les jeunes gens de Tiflis, qui aimaient ces chansons, ne laissèrent pas en repos, même au fond de sa retraite, leur chansonnier favori: pensant toujours que le capuchon du moine austère enveloppait la tête ardente de leur joyeux improvisateur, ils ont mis en circulation l'anecdote suivante: Un jour, disent-ils, Sayat-Nova entend dire qu'un célèbre improvisateur étranger vient d'arriver à Tiflis: il craint que sa ville natale n'ait le dessous dans ce genre de combat. Malgré les rigueurs de l'hiver, il accourt à Tiflis, se rend à l'église de Medz-pert (grand-château), et, sans rien dire à qui que ce soit, s'enfuit de l'évêché. L'évêque David, supérieur de Haghpad, qui était prévenu de l'arrivée de son moine, ne le voyant pas se présenter, le fait appeler; et comme on lui disait qu'il n'était pas à l'évêché, l'ordre est donné aux serviteurs de le chercher. Ceux-ci trouvent enfin Sayat-Nova habillé en laïque, entouré de ses anciens camarades et amis, assis sous un pont sur le Kour, qui était alors

խարհականի՝ հագուստներ հագած՝ իր հին ընկերներուն ու բարեկամներուն մէջ՝ կամրջի մը տակ սառած Կուր գետին վրայ նստած, քամանքէն ձեռքը՝ նոր եկած աշուղին հետ վեճը (պէսը) բացեր է։ Այն ինչ յաղթելու վրայ է եղեր, վրայ հասեր են եպիսկոպոսին սպասաւորները։ Բայց այս պատմութիւնը եւ զուարճախօս Թիֆլիզեցոց ասոր նման երեւակայութիւններն ամենեւին հաւատալու բաներ չեն, վասն զի մեր մեղօք հնացեալ կրօնաւորը իր կեանքը կանցըներ՝ հին մեղքերը քաւելու աղօթքով ու պաք պահելով։

« Միայն քէ Թիֆլիզու մէջ շատ մարդ գիտէ որ Սայեաք-Նովան երբոր լսեր է Աղա Մունամմետ Խանին զօրացը Վրաստանի սահմանին մօտենալը, միտքը բերեր է իր զակրները (երկու մանչ ունի եղեր՝ Մելքիսեդ եւ Յովհան, երկուք ալ աղջիկ՝ Սարա ու Մարիամ), եկեր է Թիֆլիզ, եւ յուրարկեր է զանոնք Մոզդոք՝ ուր գնացեր հաստատուեր են իրենց բնակութիւնը։ Սայեաք-Նովան իր զակրները ճամբելուն պէս՝ Թիֆլիզ մտեր են Պարսիկները. եւ որովհետեւ Հաղբատայ առաջնորդարանը գրեթէ բերդին տակն էր՝ մտեր են բշտամիք եկեղեցոյն գաւիթն ու սկսեր են կոտորել ու կողոպտել։ Սայեաք-Նովան աղօթքի կեցած է եղեր՝ երբոր հասեր են վրան. ստիպեր են զինքն որ դուրս ելլէ ու հաւատքը ուրանայ, բայց կրօնաւորը Պարսից բրերուն տակն աւանդեր է հոգին ըսելով.

Զըխմանամ քլիսաղան, դօնմանամ իսաղան ¹ :

« Եւ այսպէս խալիսի հօքարը նահատակուեր է իբրեւ ծառայ Աստուծոյ սեպտեմբերի մէջ 1795ին ² :

« Գանի մը օրէն, Պարսից Թիֆլիզէն ետ քաշուելէն ետեւ վերուցին անոր մարմինն ու բաղեցին Մեծ Բերդի եկեղեցոյն հիւսիսային փոքր դրան առջեւ. եւ քեպէտ Սայեաք-Նովային գերեզմանին վրայ քար չէ ձգուած, բայց անոր քաղմանը գտնուողներն այսպէս կը պատմեն։

« Սայեաք-Նովան զրաբառ չհասկընար ու քերականութիւն չէ սովորած եղեր, քեպէտ եւ կը գործածէ երբեմն զրաբառի դարձուածք ու բառեր, ալի, անձն, ձեծ, էկ, երկնային, դաշտի ծաղիկ, հով-

gelé. Il tenait la kamantcha et improvisait devant le chansonnier étranger. Il était sur le point de remporter la victoire, lorsque les serviteurs de l'évêque le surprirent ainsi. Mais cette histoire et autres contes pareils des joyeux habitants de Tiflis ne méritent aucune confiance; car il est certain que notre religieux, vieilli dans le péché, ne s'occupait qu'à expier sa vie passée par la prière et le jeûne.

« Cependant il existe nombre de personnes à Tiflis qui savent comment, lorsque Sayat-Nova apprit que l'armée d'Agha-Mohammed-Khân s'approchait des frontières de la Géorgie, se rappela ses deux enfants (il avait deux garçons, Melkisset et Ohan, et deux filles, Sara et Marie), vint à Tiflis et les envoya à Mozdok, où ils allèrent se fixer. Sayat-Nova venait de les faire partir lorsque les Persans entrèrent dans Tiflis; et comme l'évêché était dans le voisinage du château, les ennemis se jetèrent dans la cour de l'église et se mirent à massacrer et à piller. Sayat-Nova était en prières lorsqu'ils survinrent; ils l'invitèrent à sortir de l'église et à renier sa foi: mais Sayat-Nova préféra tomber sous les sabres des Persans, en disant:

Je ne quitterai point l'Eglise; je ne renierai jamais Jésus.

« C'est ainsi que le serviteur du peuple mourut martyr et en véritable serviteur de Dieu en septembre 1795¹.

« Quelques jours après, lorsque les Persans se retirèrent de Tiflis, on enleva le corps de Sayat-Nova, et on l'enterra devant la petite porte septentrionale de l'église Medz-Pert; c'est ce que l'on sait positivement par le récit de ceux qui ont assisté à ses funérailles; car il n'y a aucune pierre sépulcrale qui recouvre le tombeau du poète.

« Sayat-Nova ne comprenait pas l'arménien ancien et n'en avait point étudié la grammaire, quoiqu'il fasse usage d'un assez grand nombre de locutions et de phrases empruntées à cette langue; il cite même quelque-

¹ Եկեղեցոյն դուրս չեմ ելլար, եւ Յիսուսէն չեմ դառնար:

² Կերեւալայ քէ Շամչի Մելքօն այս պատահմունքը միտքը բերելով ըսած է այն խաղին մէջ որ 1795ին Թիֆլիզու արուեստն վրայ հաներ է.

Վարդապետն իր կոտորեցին, լեշիւր էր անձ էր տերտերի:

¹ Chamtechi-Melko paraît faire allusion à cet événement, lorsqu'il dit, dans sa chanson sur la prise de Tiflis, en 1795:

Ils massacrèrent des religieux, ils traînèrent les cadavres des prêtres.

տացուշան (երգ երգոց, Բ, 1) եւ այլն. երբեմն ալ Հարանց վարք, Յայտաւորք, Աւետարան գրքերուն անունները կուտայ: Ասով կիմանանք որ ինքը ժամասեր մարդ է, ու լաւ ուշ կըդնէ եղեր եկեղեցւոյ մէջ կարդացուած բաներուն:

« Բայց Սայեաք-Նովայի *զրէ կարգալ* գիտնալը յայտնի կըտեսնենք անոր մեղի հասած դավթարէն, որ երգչին մեծ որդին Մելքիսեղը Թիֆլիզէն Մոզտոք գնացած ատենհոն տարեր է, եւ անոր հետ ժառանգեր է իր հօրը քամանչէն ու շնորհքը. Մելքիսեղի որդին՝ Թիֆլիզու Զգրաշէն (Ճկրաշէն) եկեղեցւոյն աւագերեց Տէր Մովսէսը, իր կրթութիւնը Թիֆլիզու մէջ լմնցընելէն ետեւ, Մոզտոք գտնուած ատենը՝ իր քեռորդուն քով տեսեր է այս դավթարն ու վերուցեր բերեր է Թիֆլիզ: Իմ յարգոյ բարեկամս գիտնական Թիշկ Պոնդոյեանց Յովհաննէսը, որ գիտեր քէ ո՞րչափ դժուարութիւններով ձեռք կըբերեմ մեր աշուխներու խաղերը, այս դավթարը բազմերակտ Տէր Մովսէսին քով տեսածին պէս՝ աղաչանքով պաղատանքով առեր է ձեռքէն, ու մէկ սիրուն մայիսի առաւօտ մը ուրախ գուարք մտաւ սենեակս ու իր գիւտը պարգեւեց ինծի:

« Դավթարը 73 քառածայ բերք է. սկիզբէն՝ մէջտեղէն ու վերջէն շատ մը բերքեր կըպակսին: Առաջին խաղերը տաճկերէն են՝ Հայոց բոլորգրով գրուած. բայց առ հասարակ խաղերուն մեծ մասը գրուած են վրացերէն բաւական վարժ նօտր գրով: Ամեն մէկ խաղին տակը կամ լուսանցքը վրաց լեզուովն ու գրովը գրուած է քէ այս խաղը Յարութիւնին կամ Սայեաք-Նովային շինածն է, հետն ալ խաղին երաժշտական եղանակը դրուած:

« Թուրքերէն խաղերէն ետքը կուգան հայերէնները:

« Սայեաք-Նովայի ազգատոհմին աւանդութեանն ու անոր բոռներուն խօսքին ջնայինք ալ նէ, ամեն մէկ խաղին տակ գրուած ծանօթութիւնները, Ի՞նչ խաղին տակը իր վրայ տուած տեղեկութիւնն ու Պենտելենց եօմանին յիշատակարանը կըհաստատեն որ այս տետրակը յատուկ Սայեաք-Նովայի ձեռագիրն է. միայն քէջեմ կարծեր որ ամբողջ նոյն երգչին նախագիծը (*սե դափ-Թարն*) ըլլայ: »

Պարոն Ախվերդեան Սայեաք-Նովային վարուցը, բանաստեղծութեանն ու դավթարին վրայ այսչափ եւ ասկէ աւելի տեղեկութիւններ տալէն ետեւ, Թիֆլիզեցոց հնչմանը եւ քնդհանրապէս

fois des ouvrages écrits en arménien littéral, tels que la *Vie des Saints Pères*, le *Ménologe* et les *Évangiles*. Il y a là une preuve qu'il était fervent et assidu aux cérémonies sacrées.

« Du reste, le *daftar* (recueil) de Sayat-Nova montre suffisamment qu'il savait *lire et écrire*. Ce recueil avait été emporté de Tiflis à Mozdok par le fils aîné du poète, Melkisset, qui avait eu pour partage sa *kamantcha* et son talent. Le fils de Melkisset, Der-Movsès (Moïse), curé de l'église Djegrachène de Tiflis, étant allé à Mozdok, après son cours d'études à Tiflis, vit ce *daftar* chez son neveu et l'apporta à Tiflis. Mon savant ami, M. le docteur Jean Pondoïantz, qui savait bien avec quelles difficultés je me procure les chansons de nos poètes, obtint de ce vénérable prêtre, à force d'instances, le recueil de Sayat-Nova, et par une belle matinée du mois de mai entra tout joyeux dans ma chambre pour me présenter ce précieux trésor.

« Le manuscrit est composé de 73 feuillets in-4; il y manque plusieurs feuillets au commencement, au milieu et à la fin. Les premières chansons sont en ture écrit en arménien ordinaire; mais le plus grand nombre sont transcrites en caractères géorgiens cursifs assez bien tracés. Au bas de chaque chanson ou sur les marges, on lit en langue et en caractères géorgiens ces mots: « Cette chanson est d'Aroutin, ou de Sayat-Nova. » Des notations musicales accompagnent les chansons.

« Les poésies arméniennes suivent les poésies turques.

« Outre le témoignage des descendants de Sayat-Nova, nous voyons par les notes placées au-dessous de chaque pièce, par la notice donnée par l'auteur sur lui-même, et par le Mémorial de Iované Pentélenz, que ce recueil est de la main de Sayat-Nova; toutefois, je ne crois pas qu'il soit en entier le brouillon du poète. »

M. Akhverdoff, après avoir donné ces notes sur la vie, les poésies et le recueil de Sayat-Nova, ajoute quelques considérations relatives à la prononciation des Arméniens de Tiflis, et, en général, sur l'arménien an-

գրարանի ու աշխարհաբանի վրայ խելացի խոր-
հրդածութիւններ կընէ, ու անով կըլմընցընէ իր
սիրուն յառաջաբանը : Մենք ուրիշ անգամի կը
պահենք այն երկու կարեւոր խնդիրներուն վեր-
լուծութիւնը, եւ հոս կըղնենք միայն Սայեսա-
նովայի խաղերուն առաջինը, որ գեղեցիկ գովեստ
մըն է 'Քամանչային' այս ինքն ջութակին, որ է
բէման ¹ :

Ամեն սաղի մէջըն գոված դոն բամամ դասն իս, քամանչա .

Նաքազ մարդ քիզ չի կանա տեսնի, դոն նրա պասն իս, քա-
մանչա .

Ղաստ արան' ել լավ օրերուն եղիվըն հասնիս, քամանչա .
Քիզ ինձնից ծվ կանայ խըլի . աշուղի բասն իս, քամանչա :

Անգաճըլ երծաբէն պիտի, գըլուխըլ շավանիր շարած ,

Կուրըլ շիրմայեմեն պիտի, փուրըլ սատափով նախշ արած :
Սիմըլ օսկէն քաշած պիտի, երկաթըլ փանջարա արած .
Օջ օլ դիմէրըլ չի գիդի . լալ ու ալմասն իս, քամանչա :

Ճիպուտըլ վարադնած պիտի' բանը ունենայ հագար ունգով .
Ջարըլ ուաշի կուտէն պիտի' վուր դոն խօսիս քաղցըր հան-
գով .

Շատին զարբուն կուլուսացնիս, շատին կու քնեցնին բանգով .

Անուշահամ գինով լիքըն դոն օսկէ բասն իս, քամանչա :

Ածօղիլ երկու կուշինիս, առաջ չայի դափա գ'ուգիս .

Կու մէճըլվիս այիվնումըն, պարապ վախտի բափա գ'ուգիս .

¹ Ամեն սաղի մէջը գովուած դոն ամբողջ դասն ես *քամանչա*,
Ազան մարդը քեզ չկրնար տեսնել, դոն անոր պաքն ես, քա-
մանչա .

Ջանք ըրէ որ լաւ օրերուն (տօներուն) հասնիս, քամանչա .
Քեզ ինձնէ ծվ կրնայ առնուի, երգողին գէնքն ես քամանչա :

Ականջըլ արծրքէ պէտք է ըլլայ, գլուխըլ գոհարներ շարած ,
Կուրըլ փղոսկրէ պէտք է ըլլայ, փուրըլ *սէտէֆուլ* նկարուած ,
Թեւը օսկի պէտք է ըլլայ, երկաթըլ ծակծակ զարդարուած -
Ոջ ոք քու յարգը չճանչնար, լալ ու *էլմաս* ես, քամանչա :

Աղեղըլ օսկեգօծ պէտք է ըլլայ, փայլ ունենայ հագար գունով .
Ծայրըլ ուաշ ձիուն պոչէն ըլլայ, որ դոն խօսիս քաղցըր ձայնով .
Շատին արբուն ցորեկ կընես, շատը կըքընացընես բանկով
[(հաշիշով),

Անուշահամ գինով լեցուն' դոն օսկի բասն ես քամանչա :

cien et l'arménien moderne. C'est ainsi qu'il finit sa re-
marquable Préface. Nous réservons pour un autre mo-
ment de parler de ces deux importantes questions, et,
en attendant, nous publions la première chanson du
recueil de Sayat-Nova, magnifique éloge de la kamantcha,
ou violon ¹.

Louée parmi tous les instruments, tu formes à toi seule un or-
chestre complet, ô ma kamantcha !

L'homme avare ne peut te contempler : tu es pour lui une
pénitence, ô ma kamantcha !

Tâche de suivre de près les jours heureux, ô ma kamantcha !
Qui oserait te ravir à moi ? Tu es l'instrument de la lutte pour
le poète, ô ma kamantcha !

Tes oreilles doivent être d'argent, ta tête ornée de pierres pré-
cieuses ;

Ton manche doit être d'ivoire, ton ventre émaillé d'écailles ;
Tes cordes doivent être d'or, ton fer (chevalet) ciselé à jour.
Personne ne doit t'apprécier : tu es un rubis, un diamant, ô ma
kamantcha !

Ton archet doit être doré, étincelant de mille couleurs ;
Ton extrémité doit être faite de la queue du *Rache* (Pégase) afin
que tu rendes harmonieux un son.

Tu fais veiller la foule jusqu'au jour ; tu en fais endormir d'au-
tres comme par l'effet du *hachiche*.

Tu es une tasse d'or, pleine d'un vin généreux, ô ma ka-
mantcha !

Tu rends doublement habile ton joueur ; tu réclames d'abord
du thé et du café.

Tu es en honneur dans les salons, et, pendant le repos, tu veux
être placée sur l'étagère :

¹ Parmi les instruments, ma kamantcha louée
Seule, peut composer un orchestre complet ;
L'avare, s'il la contemplant
Serait en pénitence, ô kamantcha douée !
Va, suis de près les heureux jours,
Qui pourrait te ravir à mon âme inquiète ?
Kamantcha, n'es-tu pas l'instrument, le secours
De la lutte pour le poète !

Tes oreilles, je crois, doivent être d'argent,
Ta tête se revêt de pierres précieuses,
Ton manche est composé d'un ivoire brillant,
Ton corps est émaillé d'écailles merveilleuses ;
Tes cordes sont d'or pur ! qui peut dire ton prix !
Kamantcha, n'es-tu pas un diamant, rubis ?

De ton archet, brillant de suaves couleurs,
Les fils légers, formés des longs crins de Pégase,
De sons harmonieux, d'accords pleins de douceurs
Produisent l'enivrante extase !

Tu fais veiller la foule et parfois tu l'endors,
Ainsi que du nectar, divins sont tes efforts :
Coupe d'or où pétille une liqueur vermeille,
Ta voix, ma kamantcha, nous berce ou nous réveille !

Եվ վեր գոյ. քան մեջխտամըն քաղցրը գոյ ու սափա գոհիս՝

Յօրթըրդ գոգանիւր շարած մեջիսի կեսն իս, քամանցա:
Շատ տըխուր սիրտ կու խընդացնիս, կուկտըխ հիմընդի դու-
[ղըն՝

Եվ քաղցրը ձայնդ վեր կոնիս՝ բաց կու'լի հիդըղ խաղողըն՝

Խալիսին ես իրիմազն արն, ասին. « Ապրի քու ածողըն ».

Քանի սաղ է Սայեսար-Նովեն, շատ բան կու տեսնիս, քաման-
[չա :

Ջարնողդ կրկին կընես, առաջ չայ ու խանուկ կուգես.
Կըմեծարուիս այվանին մէջ, պարապ ատեն դարակ (բաֆ)
[կուգես:

Երբ վար կիջնաս ժողովի մէջ՝ քաղցր զէֆը ու սէֆա կուգես,
Չորս դիդ տեսքով անձինք շարուած, մեծիսին կեսն ես, քա-
[մանցա:

Շատ տըխուր սիրտ դուն կըբանաս, կըկտըխ հիւանդին դողը՝
Երբ քաղցր ձայնդ կըբանես, կըյորդորուի հետդ խաղողը -
ժողովընեան այս շնորհքն բրե. ըսեն, « Ապրի քեզ գարնողը ».
Քանի ողջ է Սայեսար-Նովան՝ շատ բան կըտեսնես, քամանցա :

ՀԱՅԿԱՋՈՒՆԻ ԻՆՆԵԻՏԱՆԵՐՈՐԻ ԴԱՐՈՒՍ

(Շարայարութիւն ¹.)

Գ.

Յասացելոցս ի վեր այսր գերկառուակութեանց
ազգին Հայոց՝ ածեալ ձգիմ ի գննութիւն կրօնա-
կան հանգամանաց նորին, եւ նախ գեկեղեցւոյն
յորում միաբանեալ գտանին մեծաւ մասամբ հայ-
աստան ժողովուրդը, զարեւելեայ եկեղեցւոյն
Հայոց ասեմ: Եւ արեւելեայ յայն սակս կոչեցի,
զի յարեւելս ունի գնախազան արօռն իւր, —
զկաթուղիկոսին Էջմիածնի, — եւ զի անջատեալ
դաւանի գանձն յարեւմտեան եկեղեցւոյ, այս
ինքն է ի հոռովմեականէն: Հայք զիւրեանցն եկե-
ղեցի Գրիգորեան յորջորջեն արդ, իբր զի ընդ
իշխանութեամբ է *կաթուղիկոսաց* կամ ընդհանրա-
կան պատրիարքաց՝ որոց գլուխ եւ առաջին եկաց
սուրբն Գրիգոր Լուսաւորիչ ²: Դժուարակեճիւն

¹ Տես Թիւ Դ, էջ 98:

² Հայս յորջորջումն հնարեցին Հայք Ռուսիոյ յառուրս մեր առ.

Mais, en descendant dans les réunions, tu demandes des plai-
sirs exquis:

Entourée de belles, tu es l'âme de la fête, ô ma kamantcha!
Tu réjouis nombre de cœurs attristés; tu fais disparaître la
fièvre du malade.

Quand tu élèves ta voix délicieuse, le danseur tressaille de
joie.

Accomplis les vœux de la foule: qu'elle s'écrie: Vive celui qui
te fait résonner!

Tant que vivra Sayat-Nova, tu auras beaucoup à faire, ô ma
kamantcha!

Ton joueur a par toi doublement triomphé,
Tu réclames d'abord du thé, puis du café!
On t'accueille au salon d'une voix louangère;
Puis, tu veux en repos dormir sur l'étagère:
Dans les réunions alors que tu descends,
Tu donnes et reçois des plaisirs enivrants;
Ma kamantcha se voit de belles entourée
Et l'âme de la fête est ta voix adorée!

Tu dissipes la fièvre et chasses le chagrin;
A ta voix, le danseur tressaille d'allégresse:

Accomplis tous les vœux enfin
De cette foule qui nous presse;

Elle va s'écrier: Vive Sayat-Nova!

Il te fait résonner pour nous charmer, nous plaire!

Ah! tant que je vivrai, ma chère kamantcha,
Je te donnerai fort à faire!

LA SOCIÉTÉ ARMÉNIENNE AU XIXe SIÈCLE.

(Suite. ¹)

III

Ce que je viens de dire des dissidences qui se sont
produites parmi les Arméniens, m'amène à les con-
siderer maintenant sous le point de vue religieux. Il
sera d'abord question de l'Eglise qui rallie la grande
majorité de la nation, l'Eglise arménienne orien-
tale. Je l'appelle ainsi parce qu'elle a son siège prin-
cipal, — le patriarcat d'Edchmiadzine, — dans
l'Orient, et qu'elle proclame sa séparation de l'E-
glise occidentale ou romaine. Les Arméniens lui
donnent eux-mêmes la dénomination d'Eglise gré-
gorienne, comme possédant la succession des *catho-
lics* ou patriarches universels, dont saint Grégoire
l'Illuminateur ouvre la série. Cette question des
doctrines de la communion grégorienne est assez

¹ Voir le numéro d'avril, page 98.

ի խտրելոյ ի հոռովմեականացն կամ ի կաթուղիկ Հայոց: Զնոյն

իմն է խնդիրս այս վարդապետութեամբ Գրիգորեան եկեղեցւոյն . քանզի վեճք յոյովք յուզեալ են ի պատճառս նոցին, եւ զի դարձեալ սակս թերակատար իմացուածոյ բնագրացն ի մէջ բերելոց՝ մեծապէս այլանդակեալ է խնդիրն : Իսկ եւ զի մերձ կացից ըստ կարի իրացն ճշմարտութեան՝ զգուշացայց չասել ինչ բնաւ այնպիսի ընդ որ հմտագոյնքն յաստուածաբանից Հայոց ոչ իցեն հաւանք, եւ որ ոչ բովանդակիցի ի դաւանութեան հաւատոյ հաստատելոյ հրամանաւ կարուղիկոսին :

Ի հնգետին յառաջին դարս քրիստոնէութեան բազմապատիկ կարծիք յուզեցան հակառակ ուղղութիւնով վարդապետութեան զՄարդեղութեանն խորհրդոյ, որ մի ի գլխաւորացն է մերոյ հաւատոյս : Գնոստիկեանք եւ մանիքեցիք, Սրիոս, Պոդոս Սամոստացի, Սպողինար, Թեոդորոս Մոպսուեստացի, եւ յետ նոցա Նեստոր եւ Եւտիքես, ըստ ինքնուրոյն կարծեաց իւրաքանչիւր մեկնաբանել թեւակոխեցին զայս խորհուրդ քրիստոսական հաւատոցս, եւ ի քակտումն վրկագործ տնօրէնութեանն Քրիստոսի ճգնեցան : Հայք, որ յամեն առաջինս չորրորդի դարուն դարձեալք էին ի քրիստոնէութիւն, ոչ մխեցան բնաւ ի յոյզս հակառակութեանցն այնոցիկ մինչեւ ցկես հինգերորդին, շատ գրելով զմունացն հաստատուն ունել զվարդապետութիւն որ համաձայն էր հոռմեականին : Երկուք եւեթ յաղանդոց անտի յարուցելոց ընդդէմ ընդհանրականին դաւանութեան՝ խորագոյնս մուտ գտին ի ժողովուրդս արեւելից, Նեստորին ասեմ եւ Եւտիքեայ, յորոց եւ ի մեր իսկ աւուրս կազմեալ եւ մնան Նեստորականքն եւ Յակոբիկք : Նեստոր պատրիարք Կոստանդնուպոլսոյ յամեն 428 ցամն 430, համաձայնութեամբ Թեոդորի Մոպսուեստացոյ ուրանայր զանձնաւորական միաւորութիւն Բանին ընդ մարդկայնումն բնութեան, եւ երկուս անձինս ղներ ի Քրիստոս պիտակաբար կցորդեալս : Սուրբն Կիւրեղ զերահանձար պատրիարք Աղեքսանդրու հերքեաց զբանս Նեստորի, որ եւ դատապարտեցաւ ի ժողովն Եփեսոսի (431) : Եւտիքես վանահայր միոյ ուրուք ի մենաստանացն

difficile et délicate à traiter à cause des débats passionnés qu'elle a soulevés, et parce qu'elle a été singulièrement dénaturée par une intelligence insuffisante des textes sur lesquels la discussion a été appuyée. Pour me tenir aussi près que possible de la vérité, je m'attacherai à ne rien avancer qui ne soit admis par les théologiens arméniens les plus accrédités, et qui ne soit contenu dans la profession de foi sanctionnée par l'autorité du patriarche.

L'un des dogmes fondamentaux du christianisme, le dogme de l'Incarnation, est celui qui, pendant les cinq premiers siècles de notre ère, suscita les opinions les plus diverses en dehors de la doctrine orthodoxe. Les gnostiques et les manichéens, Arius, Paul de Samosate, Apollinaire, Théodore de Mopsueste, et, après eux, Nestorius et Eutychès, en proposant, chacun à son point de vue, une interprétation de ce que la foi chrétienne proclame un mystère, tendaient à détruire toute l'économie de l'œuvre de la Rédemption. Les Arméniens, convertis au christianisme dans les premières années du ive siècle, restèrent jusqu'au milieu du ve étrangers à ce mouvement de doctrines, se bornant à suivre celles de l'Eglise grecque, alors unie avec Rome. De toutes ces déviations de la foi catholique, les deux qui ont pénétré le plus profondément au sein des populations orientales, et qui ont formé deux communions encore subsistantes de nos jours, les nestoriens et les jacobites, sont celles de Nestorius et d'Eutychès. Le premier, qui occupa le siège de Constantinople de 425 à 430, niait avec Théodore de Mopsueste l'union personnelle ou hypostatique du Verbe avec la nature humaine, et supposait la coexistence de deux personnes en Jésus-Christ dans une union apparente. Combattu par le savant patriarche d'Alexandrie saint Cyrille, Nestorius fut condamné dans le concile d'Ephèse (431). A la définition rationaliste de Nestorius, Eutychès, archimandrite de l'un des monastères de Constantinople, essaya d'en substituer une toute contraire et qui fut

հարկ համարեցան առնել նովին պաշտօնաւ եւ Հայկազունք Տաճկաստանի՝ լուսաւորչականս, լուսաւորչակո՞նս, եւս եւ Էջմիածնականս կոչելով զանձինս : Այլ քանզի եւ հոռմեական Հայք ըստ իմիք իրաւունս զրեն անձանց որդիս գոյ Լուսաւորչին, ղժոռարին իմն է հնարել անուանս երկոցուն եւս

կողմանցն հաճոյականս եւ ընդունելիս : Թերեւս ոչ ինչ տարադէպ լինէր Հայս անուանել պարզապէս զրեկ հայադաւանսն, իսկ զմիաբանեալս ընդ եկեղեցւոյն Հռովմայ Լատինայս կոչել, որպէս եւ զՀայհոռոմոսն Յունահայս : Ծ. Թ.

Կոստանդնուպոլսոյ մտաբերեաց ընդդէմ դնել փիլիսոփայական սահմանին Նեստորի գնորին հակառակ ինչ կարծիս՝ որ արգասիք էին միանձնական ոգւոյ վանականաց ժամանակին սովորելոց այլազգի իմն տեսութիւն բերել ի պաշտամունս եւ ի վարդապետութիւնս քրիստոսական հաւատոց : Բանզի պնդեր եթէ բնութիւնքն աստուածային եւ մարդկային խառնեալ էին անձառմիութեամբ ի Բրիստոս, եւ յաւելոյր հանգոյն Գնոստիկեանց՝ եթէ մարմին Փրկչին երկնաւոր էր եւ ամենեւին իսկ զանազանեալ ի մերմէս մարդկային բնութենէ : Եւտիքի վարդապետութիւնքն հաճոյ եղին Աղեքսանդրացւոց դպրոցին, յորում խորհրդականքն եւ վերացեալ վիճաբանութիւնք մեծապէս յուժի կային, եւ Դեոսկորոս յաջորդ սրբոյն Կիւրդի ջատագով հանդիսացաւ Կոստանդնուպոլսոյ վանահօրն : Յայտ իսկ է զի եւ նա ընդ Եւտիքի նզովեցաւ ի ժողովն Բաղկեդոնի (451) : Յայնմ ժամանակի Հայք առ հասարակ ընդդէմ յարուցեալ էին Յագկերտի Բ, Պարսից արքայի, որ զի կամեր ընդ լծով ունել գնոսա եւ ի բաց քեցել ի Յունաց՝ եղեալ էր ի մտի դարձուցանել զնոսին ի մոգութիւն : Իսկ Հայոց պատառեալ ի պաշտպանութիւն ազատութեան կրօնիցն իւրեանց եւ աշխարհին ոտնակոխ եղելոյ, ոչ ժամանեցին կցորդս լինել վիճաբանութեանց յուզելոց յայնժամ յազգս քրիստոնէից, եւ խափանեալք ի վրդովմանց անտի աշխարհական ճակատամարտին՝ չառաքեցին զոք յիւրեանց կողմանէն ի ժողովն Բաղկեդոնի, եւ առ սակաւ մի ժամանակ անջատեալք զատուցեալք ի հաղորդակցութենէ ընդ զաւառս Յունաց՝ ոչ կարացին ստուգութեամբ ի վերայ կալ վճռոց այնր ժողովոյ :

Վաղ ընդ փոյր զօրացեալ կուսակցացն Դեոսկորի եւ Եւտիքի յարեւելս, սփռեալ տարածեցին ընդ ամենայն տեղիս ամբաստանութիւնս եւ համբաւս զրպարտութեան ընդդէմ հարց Բաղկեդոնի ժողովոյն իբրեւ նորոգողաց հերետիկոսութեանն Նեստորի : Պատրեցան Հայք ի նոցա չարախօսութեանցն, եւ պարտ անձանց վարկան ջրնդունել զժողովն զայն :

Եւ իբրեւ Պարսք տիրապետեցին աշխարհին, եւ զհետ նոցա Արաբացիք եւ Թուրքք, եւ Յոյնք եւս յիւրեանց կողմանէն ջանահնար եղին շորքել մասունս ինչ ի բազմադէտ գաւառաց անտի, եւ զվերջինն ի քաղաւորս Բագրատունեաց կողոպտեալ եւ սպանին, դարձեալ եւ կայսերք Յունաց խստացան ընդդէմ Հայոց եւ հալածանս ի վերայ նոցա յարու-

comme la réaction de cet esprit d'ascétisme contemplatif que les moines apportaient alors dans la pratique et l'enseignement du christianisme. Il soutint que la nature divine et la nature humaine s'étaient confondues dans une ineffable unité en Jésus-Christ, et comme les gnostiques, que le Sauveur avait revêtu un corps d'origine céleste et d'une essence toute différente de celle de notre humanité. Les doctrines d'Eutychès ne pouvaient manquer de trouver de la sympathie dans l'école d'Alexandrie, dont l'exégèse était dominée par le point de vue mystique et transcendant, et Dioscore, successeur de saint Cyrille, se déclara le champion du moine constantinopolitain. L'un et l'autre furent anathématisés, comme on sait, dans le concile de Chalcédoine (451). A cette époque, les Arméniens étaient soulevés contre le roi de Perse Iezdedjerd II, qui, pour les tenir plus sûrement sous le joug et les éloigner des Grecs, avait résolu de leur imposer le magisme. Occupés à défendre leur liberté religieuse et leur territoire envahi, ils furent empêchés par les perturbations inséparables de cette lutte de prendre part aux débats qui agitaient alors le monde chrétien; ils n'envoyèrent point de représentants au concile de Chalcédoine, et, privés momentanément de toute communication avec les provinces grecques, ils ne purent avoir une connaissance exacte des décisions de cette assemblée.

Les sectateurs de Dioscore et d'Eutychès formèrent en Orient un parti puissant, actif à propager partout des accusations et des bruits calomnieux contre les Pères de Chalcédoine, en les représentant comme les rénovateurs de l'hérésie de Nestorius. Trompés par ces insinuations, les Arméniens crurent devoir rejeter ce concile.

L'asservissement complet de leur pays par les Perses, ensuite par les Arabes et les Turcs; les efforts que firent les Grecs de leur côté pour arracher quelques lambeaux de ce malheureux pays; la spoliation et le meurtre du dernier des Bagratides, dont ils se rendirent coupables; l'intolérance des empereurs et leurs persécutions contre les dissidents, hâtèrent

ցին, այնուհետեւ արագ արագ զատուցեալ մեկնեցան Հայքն ի Յունաց. եւ քաղաքական բըշնամութիւն կրօնականաւ եւ եւս սաստկացեալ՝ արկ ի մէջ ազգացն երկոցուն առեւութիւն անհաշտելի : Եւ քեպեա ոմանք յազատանայն Հայոց մտեալք ի սպասահարկութիւն կայսերացն Բիզանդիոնի՝ ընկալան դարձեալ գղաւանութիւն պալատանն, սակայն ամբոխն եկաց եւ մնաց ցանգ յիւրումն ոխութեան :

Զարմանալի իմն է հակառակախօսութիւնն որով մերժեցին Հայք գծողովն Քաղկեդոնի, եւ զմիաբնակութեանն աղանդ յանձն ոչ առին. եւ յայտ իսկ է զի այսմ պատճառք յեղակարծն այն խզումն եր նոցին ի Յունաց եւ ի հասարակաց դաւանութենէն առաջնոյ : Թող զայն. այլ եւ յամենայն ի դաւանութիւնս իւրեանց նզովս հանեն Եւտիքեայ ընդ այս յաղանդապետաց : Ընդ այս չիք երկբայել՝ զի հիմն վարդապետութեան եկեղեցւոյն Հայոց՝ ըստ աւանդելոյ հարց նոցին ի զիրս իւրեանց ընդունելիս հասարակաց՝ զանազանութիւնն է երկուց բնութեանց ի Քրիստոս, քեպեա եւ վոքր մի այլազգ ունիցի սահման քան զծողովոյն Քաղկեդոնի : Քանզի ըստ ժողովոյն սահմանելոյ՝ բնութիւնքն երկոքին ամենեւին իսկ զանազանեալք մնացին յետ մարմնաւորութեան Բանին, երկաքանչիւր ըստ իւրումն եութեան եւ ներգործութեան, ցանգ անշփոքք ելով, քեպեա եւ միաւորեալք ի միում անձին : Մինչքեւ մոյրութեանցն Եւտիքի ի յայտ ածեալ եր զկարեւորն հարկ ճշդելոյ զսահման այսր վարդապետութեան, սրբոյն Կիրղի գուն գործեալ եր նկարագրել իմն զայն օրինակաւ միաւորութեան մարդկեղենս հոգւոյ եւ մարմնոյ, քեպեա եւ ինքն իսկ երանելին համարէր զասացուածն քերականաւ ինչ նմանութիւն : Եւ անհասկն օրինակաւ ջանահնար եղեն Հայք իմահալ զհամագոյութիւն երկուցն բնութեանց յորոց կազմի անձնաւորութիւն Աստուծոյն մարդացելոյ : Թեպեա եւ դաւանել դաւանելին ի Քրիստոս բնութիւնս երկու միաւորեալս ի միում անձին անբաժանաբար եւ անշփոքապէս, սակայն ջնաւանեցան ասել պնդապէս *երկու բնութիւն*. նա զի եւ ձայնդ *բնութիւն* ի նոցա լեզուին գլխաւորաբար *անձն* նշանակէ : Աստի եւս յայտ է երբ յոր վրիպանս անկեալ գտանին Յոյնք եւ Լատինացիք՝ յորժամ արդարեւ եւտիքականս կամ միաբնակս համարին զՀայս, եւ քե պատճառք մերժելոյ Հայոց գծողովն Քաղկեդոնի սահմանն եւեր է

et finirent par consommer la séparation des Arméniens et des Grecs. La haine politique se fortifiant de la haine religieuse, ils se vouèrent mutuellement une implacable inimitié. Les familles de l'aristocratie arménienne qui passèrent au service de Byzance purent quelquefois se rallier à la foi officielle de la cour impériale, mais la masse de la nation persista toujours dans son animosité.

Par une contradiction singulière, mais qui s'explique par la brusque séparation des Arméniens d'avec les Grecs et leur primitive adhésion à une croyance commune, ils repoussèrent le concile de Chalcédoine, sans toutefois adopter le monophysisme. Il y a plus : dans toutes leurs professions de foi, l'auteur de cette hérésie, Eutychès, est nommé parmi les chefs de secte qu'ils vouent à l'anathème. Il est indubitable que la doctrine de l'Eglise arménienne, telle que nous la trouvons formulée dans les écrits des Pères de cette Eglise qui font autorité, est fondée sur la distinction des deux natures en Jésus-Christ, définie, il est vrai, dans un sens un peu différent du concile de Chalcédoine. Suivant ce concile, les deux natures restent entièrement distinctes après l'incarnation du Verbe, chacune avec sa raison d'être et son mode d'action, ne se confondant jamais, quoique réunies dans une seule et même hypostase. Avant que les erreurs d'Eutychès eussent fait sentir la nécessité de circonscrire dans des termes d'une précision rigoureuse la définition de ce dogme, saint Cyrille avait cherché à en donner une idée par l'image de l'union de l'âme et du corps humain, idée que ce savant docteur ne considérait lui-même que comme une comparaison imparfaite. C'est sous cette image que les Arméniens cherchèrent à se représenter la coexistence des deux natures qui composent l'hypostase de l'Homme-Dieu. Tout en reconnaissant en Jésus-Christ deux natures réunies inséparablement et sans confusion en une seule personne, ils ne consentirent pas à admettre explicitement l'expression de *deux natures*, d'autant moins que dans leur langue le mot *pnouthioun* ou *nature* a pour première acception celle de *personne*. On voit par là dans quelle erreur sont tombés les Grecs et les Latins, en considérant les Arméniens comme de véritables eutychéens ou monophysites, et que le rejet du concile de Chalcédoine par ces derniers tient uniquement à une défi-

ժողովոյն այնորիկ խրքնացեալ ի սակս հոմա-
ձայնութեան բառի միոյ ի նոցա լեզուին : Իսկ
որ զարդիս ուսուցանի վարդապետութիւն յաս-
տուածաբանական դպրոցս նոցին՝ հրամանա-
կարողիկոսի, համաձայն բոլի՝ գէթ ըստ երե-
ւութիւն՝ վարդապետութեան յատին եկեղեցւոյ.
քանզի դաւանի ի Բրիստոս երկուս բնութիւնս,
երկուս կամս եւ երկուս ներգործութիւնս, աս-
տուածային եւ մարդկային, որով եւ բացի ի
բաց հերքէ զաղանդ միաբնակացն եւ միակա-
մնայց¹ :

Բռնակալութիւնք եւ անոպայ քաղաքականու-
թիւն կայսերացն Յունաց խափան եղեն միաբա-
նութեան եկեղեցեացն Հայոց եւ Յունաց, որում
այնքան ցանկացանն եւ հետամուտ եղեն արք
բարեսէրք եւ իմաստունք եւ աստուածասէրք ի
Հայոց : Եւ բաժանումնն այն առաւել եւս ան-
կարկատելի կայր եւ մնայր իրաւացի դժկամա-
կութեամբն որով Հայք չառնուին յանձն կրկնա-
կի առնուլ մկրտութիւն՝ առ ի մուտ գտանելոյ
ի Յունացն եկեղեցի², որպէս քէ հերանոսք ո-
մանք իցեն՝ կարծօտեալք աւագանին վերստին
ծննդեան, այն զի եւ դատապարտ է գործն ի
կանոնաց ամենայն ժողովոց առ հասարակ³ :

¹ Ի գիրսն « Հրահանգ քրիստոնեական հաւատոյ ըստ ուղ-
ղափառ վարդապետութեան Հայաստանեայց եկեղեցւոյ » վար-
դապետութիւն երկուց բնութեանց, երկուց կամաց եւ երկուց
ներգործութեանց ի Բրիստոս յայտնապէս քարոզի : Յաւելից
զայս ասել զի զամ քան զզամ վարատին հակառակութիւնք որ
ընդդէմ ժողովոյն Քաղկեդոնի, եւ տետրակ մի երեսեալ յամսս
յայտոսիկ ի Կոստանդնուպոլիս այնմ հակառակ խոտեցա-
լիմաստնագոյն մասնէ ազգին :

² Մատթէոս Ռոհայեցի, պատմագիր ԺԲ դարուն, մեծաւ
զայլացմամբ խօսի զայսմանէ. տես յիմումն Պատմագրութեան
առաջնոցն խաչակրաց՝ զոր յՌոհայեցւոյն հանեալ բարգմա-
նեցի, Գլուխ ԿԸ. ի Փարիզ, 1850 :

³ Սովորութիւնս այս կրկին մկրտելոյ եմուտ եւ ի Ռոհայեցն
եկեղեցի սակս բողոքական իշխանաց եւ իշխանահեաց որ ի
կայսերական տոհմին ազգակցութիւն կամիցին մտանել : Պա-
տրիարք նոցին Փիլարետ Ռոմանով (1619 — 1633) առաջար-
կեաց զնոյն, եւ ժողովն Մոսքուայի հաստատեաց յամին 1620 :

nition du dogme proclamé par ce concile, obscur-
cie par l'ambiguïté d'une expression de leur idiome.
Aujourd'hui, la doctrine enseignée dans les écoles
théologiques, sous la sanction du catholicos, paraît conforme, au moins extérieurement, à celle
de l'Eglise latine, puisqu'elle admet en Jésus-
Christ deux natures, deux volontés et deux opé-
rations, l'une divine et l'autre humaine; elle ex-
clut par conséquent, et d'une manière bien tran-
chée, le monophysisme et le monothélisme¹.

La réunion de l'Eglise arménienne et de l'Eglise
grecque, désirée et entreprise par les meilleurs es-
prits, par les hommes les plus savants, les plus
pieux d'entre les Arméniens, fut rendue impossible
par les violences et les mesures impolitiques de la
cour de Byzance. Cette scission était surtout entre-
tenue par la juste répugnance qu'ils éprouvaient à
se soumettre à l'obligation d'un second baptême,
qui leur était imposée pour entrer dans le sein de
l'Eglise grecque², comme à des païens qu'il fallait
régénérer entièrement, pratique d'ailleurs condam-
née par les canons de tous les conciles³.

¹ Dans le livre intitulé : *Exercice de la foi chrétienne sui-
vant la doctrine orthodoxe de l'Eglise d'Arménie*, le dogme
des deux natures, des deux volontés et des deux opérations
en Jésus-Christ, est énoncé en termes formels. J'ajouterai que
les préventions contre le concile de Chalcédoine s'en flacent
de plus en plus. Une brochure dans laquelle le concile était
attaqué, ayant paru dernièrement à Constantinople, a été dés-
approuvée par la partie la plus éclairée de la nation.

² On peut voir quelle indignation manifeste à cet égard un
historien du XIIe siècle, Matthieu d'Edesse, dans mon *Récit* de
la première croisade, extrait de sa chronique, et traduit de
l'arménien, chap. LXVIII. Paris, 1850, in-4e.

³ Cette pratique d'un second baptême a été rétablie dans
l'Eglise russe pour les princes et princesses de la reli-
gion protestante qui s'allient à la famille des tsars. Elle a été
sanctionnée, d'après la proposition du patriarche Philarète
Romanoff (1619 à 1633), par le concile de Moscou tenu en 1620.

ՏՈՐՈՍ ԼԵՈՒՆ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՈՐԴՆԵՐԸ

(Շարադարութիւն եւ վերջ 1.)

Բ

ՀԱՃԻՆ ՔԱՂԱՔԸ.

Հաճինը հին Կատաոնիոյ սահմանին վրայ Գրը-մըզ-Տաղին հիւսիսիսային կողին վրայ լեռնապատ դաշտի մը մէջ շինուած քաղաք է : Լայնութեան 34° եւ երկայնութեան 38° աստիճաններուն տակը կիյնայ :

Քեօքէն-Սու ըսուած գետակը որ Պիւռամոսի մէջ կը թափի, այս քաղաքիս մօտ կը բխի . եւ քաղաքը Խոզան-Օղլուին իշխանութեան տակն է : Հաճինին տեսքը ամփիթէատրոնի ձեով՝ շատ գեղեցիկ է, բայց քովը մօտենալը խիստ դժուար . վասն զի երկու ժայռերու մէջ պզտիկ անցք մը կայ մինակ այս քաղաքը հանող : Հաճինի մէջ 2,000 տունի չափ Հայ կայ, եւ 15 կամ 20 տուն տաճիկ . երեք եկեղեցի ունի, մէյմըն ալ վանք՝ որ Սաայ Կարուղիկոսարանին իշխանութեան տակն է : Բնակիչները վաճառական ու երկրագործ են . քաղաքին քովերն եղած գետինները կը բանեցընեն եւ սքանչելի բերքեր կը հանեն : Հաճինին չորս կողմը շատ բլրակներ ալ կան ուր Հայերը ամառ ատեն իրենց կենդանիները կարածեն : Խոզան-Օղլուն հոն իր իշխանութիւնը ուրիշի ձեռքով կը բանեցընէ : Մանկըր-Օղլու Մարտիրոս անունով հայ մը որ իրեն շատ հաւատարիմ է՝ այն կառավարութիւնը ձեռք առած է, եւ տուրք մը կը վճարէ անոր :

Հայ աղային գատ քաղաքը իշխանաւորաց ժողով (մեճլիս) մըն ալ ունի, որ Մեհեմմետ-Աղային կիմացընէ ամեն բան ինչ որ քաղաքին ներկայ եւ ազագայ վիճակին օգտակար կրնայ ըլլայ :

Հաճնեցոց բնաւորութիւնը Ձեյրունցիներէն շատ տարբեր է : Հաճնեցիք (որոնց քաղաքը տեսքին ու դիրիցը կողմանէ Սոյ շատ կը նմանի կըսեն) ճարտարութեան, վաճառականութեան ու երկիր բանելու ետեւ կը ըլլան . ոչ միայն աւագակութիւն ըներ, այլ եւ ընդհակառակն խաղաղասեր, հիւրասեր եւ իրենց պատիւը գիտցող մարդիկ են : Խոզան-Օղլուին զինուորութեան ոչ երբեք մարդ կուտան, եւ որչափ որ ձեռքերնին է կընային որ Տաճկաց տէրութեան եւ լեռնական իշխանին կոխներուն մէջ ջխտուին . եւ սակայն Խոզան-Օղլուն իրենց գլխաւոր տէր կը ճանչ-

POPULATIONS ARMÉNIENNES DU MONT TAURUS.

(Suite et fin¹.)

II

LA VILLE D'HADJIN.

Hadjin est une ville située au pied de l'un des contre-forts septentrionaux du Kermès-dagh, sur les confins de l'ancienne Cataonie et dans une plaine entourée de tous les côtés par des montagnes. Sa position répond au 34° latitude et au 38° longitude.

Le Gokin-Sou, l'un des affluents du Pyrame, prend sa source près de cette ville, qui est placée sous la dépendance de Khozan-Oglou. L'aspect de Hadjin, qui est bâti en amphithéâtre, est des plus pittoresques; l'accès en est difficile : une gorge étroite entre deux rochers est le seul chemin praticable qui y conduise. Hadjin compte environ 2,000 maisons arméniennes et 15 à 20 habitations turkomanes; il possède en outre trois églises et un couvent dépendant du siège patriarcal de Sis. Les habitants sont marchands ou laboureurs; de nombreuses fermes, qu'ils cultivent et dont ils tirent d'excellents produits, entourent la ville. L'été, les Arméniens font paître leurs troupeaux sur les plateaux qui, de toutes parts, bordent Hadjin. Khozan-Oglou y exerce son autorité par délégation : un chef arménien, Manguer-Oglou Mardyros, qui a toute sa confiance, est investi de ses pouvoirs et paie tribut à ce redoutable montagnard.

Outre l'agha arménien, cette ville a une assemblée de notables (*medjlis*) chargée de veiller à ses intérêts et de rendre compte à Katerdji-Mehemmed-Agha de tout ce qui peut intéresser son avenir et son indépendance.

Le caractère des Hadjiniotes diffère essentiellement de celui des habitants du Zéithoun : ceux-là, dont la ville a, dit-on, beaucoup de ressemblance avec Sis pour le site et la position, se livrent à l'industrie, au commerce et à la culture de leurs terres; loin de s'adonner au brigandage, ils sont, au contraire, hospitaliers et honnêtes. Ils se défendent de fournir des guerriers à Khozan-Oglou, et observent, autant qu'il est en leur pouvoir, une neutralité absolue dans les démêlés qui souvent divisent les autorités turques et le chef de la montagne. Cependant ils reconnaissent ce dernier pour leur suzerain, tout en s'attachant à évi-

¹ Տես թիւ. 2.

¹ Voir le numéro précédent.

նան եւ միշտ կըջանան որ իրենց ու Կեսարիոյ, Ատանայի եւ Մարաշի փաշաներուն հետ կոխ ջունենան. վասն զի իրենց քաղաքը անոնց երկիրներուն մօտ է: Հաճնեցիք իրենց երկրին եւ ճարտարութեանը բերքերը Կեսարիա, Տարսոն եւ Մարաշ կըղըրկեն, եւ հոն իրենց գլխաւոր վաճառականները խանութ ու քոթակիցներ ունենալով՝ այն բաները կըծախեն, եւ անոնց տեղը Գաղղիոյ գործարանաց բերքերը կըղըրկեն որ շատ յարգի են այն երկիրներուն մէջ:

Գ.

ԿԵՍԱՎՈՐ-ՏԱՂԸ.

Այս լեռանց Կեսավոր-Տաղը կամ *Լերինք անհաւատից* ըսուելուն պատճառը այն է որ հոն խիստ շատ Հայեր կան. քրիստոնեաները Տաճկներէն զատելը դժուար է, վասն զի ամենքն ալ տաճկերէն կըխօսին ու տաճկի հագուստ կըհագնին. իրենց գեղերուն մէջ ոչ մզկիթ կայ եւ ոչ եկեղեցի:

Կեսավոր-Տաղը երթալու համար երեք կամ չորս ճամբայ միայն կայ. անոնք ալ ժայռերու մէջ փորուած են. լեռները տեղ տեղ անտառներով ծածկուած են, եւ շատ պարարտ արօտներ ունին, մանաւանդ վերի կողմերը. Փայասէն կըսկսին ու ինչուան Մարաշ կերթան, որ հարաւէն հիւսիս երթալով՝ երկու օրուան ճամբայ հեռու է: Կեսավոր-Տաղըն հիներուն Ամանոս ըսած լեռն է, եւ լայնութեան 34° եւ 35° աստիճաններուն տակը կիյնայ, իսկ երկայնութեան 38° եւ 37°:

Բնակիչները վրանաբնակ չեն, հապա լեռան գառիվայր տեղերուն եւ բլրակներուն վրայ շինուած գիւղերը կըբնակին, որ երեք գաւառ բաժնուած են, այսինքն Իզէիր Սանճաղը, Ուլաշլը եւ Պուլանըգ:

Այն գաւառները մէյմէկ գլուխ ունին: Երբոր Եգիպտացիք հոն տիրեցին, երեքին մէջ ամենէն զօրաւորը Զէյթուն-Օղլուն էր:

Կեսավոր-Տաղին բնակչաց բոլոյն վրայ ամենքը համաձայն չեն: Եգիպտացոց տէրութիւնը կարծէր թէ լեռնական իշխանները 7,000 զինուոր կընան հանել. իսկ ուրիշները կըհաստատեն թէ 5,500 կամ 6,000էն աւելի մարդ չեյլեր հոն գէնք բանեցընել կըցող:

Կեսավոր-Տաղըն Փայասի պէյին իշխանութեան տակը կըհամարուի:

ԳՐԻԴՈՐ ՊԸՅԸՐԼԵԱՆ

Աշ. Արեւ. Բագմ. Վարժարանին:

ter les contestations qui pourraient s'élever entre eux et les pachas de Césarée, d'Adana et de Marasch, sur les frontières desquels ils se trouvent placés. Les Hadjiniotes envoient les produits de leur sol et de leur industrie à Césarée, Tarsous et Marasch, où leurs principaux négociants ont des comptoirs et des correspondants qui se chargent de la vente et leur font passer en échange des marchandises françaises, qui sont très-appréciées et très-répandues dans ces contrées.

III

LE GUIAVOUR-DAGH.

Les montagnes du Guivour-dagh, ou des Infidèles, sont ainsi appelées à cause du grand nombre d'Arméniens et de Grecs qu'on y trouve. Il est difficile de distinguer les Chrétiens des Turcs, car ils parlent la langue de ces derniers et portent les mêmes vêtements: leurs villages n'ont ni mosquées ni églises.

Le Guivour-dagh n'est accessible que par trois ou quatre points et par des sentiers pratiqués dans les rochers. Couvertes de forêts en beaucoup d'endroits, ces montagnes sont riches en pâturages, surtout vers les sommets: elles commencent à Payas et s'étendent jusqu'à Marasch, qui est à deux grandes journées de marche, dans la direction du sud au nord. Le Guivour-dagh répond à l'*Amanus mons* des anciens, et se trouve entre les 34° et 35° latitude et les 38° et 37° longitude.

Les habitants ne sont pas nomades; ils cantonnent dans des villages répartis sur les versants et les plateaux de la montagne, qui est divisée en trois districts: Uzëir-Sandjaghe, Oulashle et Boulanek.

La population de ces districts obéit à trois chefs, dont le plus influent était, au temps des Égyptiens, Zéithoun-Oglou.

On n'est pas d'accord sur le chiffre des populations du Guivour-dagh. L'autorité égyptienne prétendait que les chefs montagnards pouvaient lever 7,000 combattants, tandis que d'autres affirment que le nombre d'hommes en état de porter les armes n'excède pas 5,500 à 6,000.

Le Guivour-dagh est sous la dépendance nominale du bey de Payas.

ՓԱՐԻՋԵԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ

Յունիսի վերջերը դեռ ամենուն խելքը միտքը Գաղղիոյ ողորմանցը եւ անոնցմէ պատճառած խեղճութիւններուն վրայ էր. բայց ներսէն դրսէն, եւ մինչեւ հեռաւոր երկիրներէ դրամական օգնութիւնները ետեւէ ետեւ եկան, ինչպէս որ նաեւ վերն ըսինք. ու այս բանիս մէջ ալ այնպէս մը երեւցաւ որ Գաղղիան խլրտեցուն պէս՝ ամենուն աչքը վրան կը դառնայ, եւ ամեն մարդ ձեռքէն եկածը կրնէ որպէս զի այս քաղաքակիրթ ազգը շատ նեղութիւն չքաշէ:

Քիչ մը ժամանակ ալ հասարակաց խօսակցութեան նիւթ եղաւ Անգղիոյ դեսպան Պ. Քրամփըրնին Ամերիկայի Միացեալ Նահանգաց տերութիւնէն ետ ճամբուիլը. մինչեւ շատ մարդիկ վախցան որ չըլլայ քե պատերազմին մարդածախ բոցը որ հազիւ մարած կերելուար՝ նորէն բորբոքի. մանաւանդ որ Անգղիան ալ իր գինեւորական նահանգիստներուն մէջ պատրաստութիւն տեսնելու պէս էր: Սակայն կերելուայ քե հանդարտութեամբ պիտի վերջանայ այն երկու տերութեանց մէջ ծագած կռիւր:

Ռուսաց կայսրը Լեհաստանի բնակիչներուն ոչ սակաւ մխիթարութիւն տուաւ՝ հրաման հանե-

լով որ քաղաքական կռիւներու պատճառաւ արտորած Լեհացիները կարենան համարձակ դառնալ բնակիչ իրենց հայրենիքը:

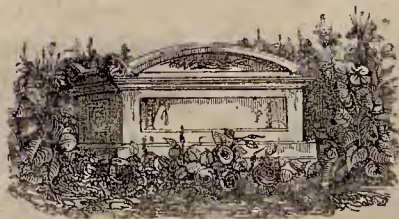
Իտալիոյ ժողովուրդները մեծ ակնկալութեամբ կըսպասեն որ իրենց երկրին մէջ ազատական կառավարութիւն հաստատուի, եւ յոյսերնին աւելի Գաղղիոյ եւ Անգղիոյ օգնութեանը վրայ է:

Գաղղիոյ կայսրորդուոյն մկրտութեան հանդէսը Յունիսի 14ին ու 15ին կատարեցաւ մեծաշուք փառաւորութեամբ: Յորեկները խաղեր, տեսարաններ, քնդանօթներ, զինուորական կրթութիւններ, գիշերներն ալ իրարմէ գեղեցիկ լուսաւորութիւններ ու հրախաղութիւններ՝ ոտքի վրայ պահեցին Փարիզու գրեթէ բոլոր բնակիչները երկու օր եւ երկու գիշեր:

Սպանիոյ մէջ քաղուհուոյն կառավարութեանը դեմ մեծ դաւաճանութիւն մը պատրաստուած էր, որ յուլիսի մէջ դուրս ելաւ, ու շուտով զսպուեցաւ:

Տաճկաստանի մայրաքաղաքին մէջ պատահած սպանութեանց վրայ քանի մը օր Եւրոպայի օրագիրները սաստիկ շփերած էին. բայց երբոր Օսմանեան տերութիւնը այն լրերուն չափազանցութիւնը հրապարակեց՝ քիչ մը եզունին փոխեցին:

ՓՈԽՈՒՄՆ ՅԱՍՏԵԱՅ

ՄԵՆԱՊԱՍԻԻ ՄԱՀՏԵՍԻ ՃԱՆԻԿ ԱՄԻՐԱՅԻ ՓԱՓԱՋԵԱՆ

Ազգային լուրերուն մէջ արեւելքէն մինչեւ արեւմուտք ցաւայի արձագանգ մը տուաւ Մահմուտի Ճանիկ Ամիրային վախճանիլն ի Կոստանդնուպօլիս ի 22 ամսոյս: Այն ալեգարդ իշխանաւորը իր անձնական մեծամեծ կատարելութիւններովը պատկատելի եւ սիրելի եղած էր միշտ ազգայնոց եւ օտարաց, եւ բովանդակ ազգիս Հայոց պատիւ ու պարծանք բերող աւագանւոյն գլխաւորներէն մեկն էր: Կարգէ դուրս խոհականութեանը հետ վայելուչ համարձակու-

րիւնը, սակաւագիւտ բարակամտութեանը հետ արդարասէր պարգուրիւնը, իշխանական ծանրութեանը հետ խոնարհամիտ աղքատսիրութիւնը, աստուածասէր ու եռանդուն բարեպաշտութեանը հետ՝ ազգերնուս ուսումնական յառաջդիմութեանը համար ունեցած գործունեայ փափաքը ամենուն յայտնի էին: Ուստի եւ ոչ սակաւ զգայի եղած է անշուշտ մեր ազգին մէջ նոյն մեծանուն ամիրային բողած պարապութիւնը՝ բազմամեայ ու արդիւնաշատ կեանքէ մը ետեւ: Սա-

կայն ազգին հետ կրնանք քերելս նաեւ մենք միւր-
բարուիլ այսու իրաւացի մտածութեամբ որ իր ար-
ժանաժառանգ որդիքը, եւ մասնաւորապէս Մե-
ծապատիւ Միրիճան Ամիրան, ինչպէս նաեւ ա-
նոր հովանաւորութեանը տակ՝ հանգուցելոյն ծաղ-
կահասակ թոռունքը ամենայն յարմարութիւն ու
հարկաւոր ջանացողութիւններն ունին իրենց բա-
րելիշատակ հօր եւ նախահօր անունն ու փառքը
անմահ եւ անմոռաց պահելու, մանաւանդ քե հետ

առաւել պայծառացընելու : Եւ հոս քաղցր է մեզի
վկայել աներկբայ վստահութեամբ՝ քե նոյն թոռ-
ներէն երեքը, որ քանի մը ամսէ ի վեր Փարիզու
Սրեւելեան ազգային Վարժարանիս պատիւ ընող
աշակերտներէն են, յոյս երնիս օրեօր աւելի կրհաս-
տատեն իրենց բարեբարոյ, զգուշաւոր, փութա-
ջան եւ ուսումնասեր ընթացքովն ու յառաջադի-
մութեամբը :

ՆՈՐԱԶԵՒ ԲՈՂՈՐԱԳԻՐՔ

Ժամանակէ մը ի վեր կըցանկայինք զատ տետ-
րակով ի ցոյցս հասարակութեան հանել նոր գրեր-
նուս օրիակները . բայց սկսած տեսակներնուս
ամենը դեռ անկատար ըլլալուն՝ ուզեցինք աւելի
ջուշացընել, ու առ այժմ եղածներն ամագորոյս մի-
ջոցաւ ընծայել մեր Ազգին՝ իրենց անուններն ալ
զատ զատ վրանին նշանակելով¹ :

Մեր նպատակը միայն գրերնիս ցոյց տալ չէ,
այլ այս առթիւ իմացընել նաեւ արգոյ Ազգայնոց
քե մեր միակ եւ առաջին փափաքն է Հայկա-
կան տպագրութիւնն օր ըստ օրէ գեղեցկացը-
նելու եւ ծաղկեցընելու հնարքներն ի գործ դնել .
երկրորդ՝ կարելի եղածին չափ տպագրութիւնն
աժան գնով հանելու հոգը տանել, որպէս զի
աղքատն ալ սղութեան պատճառաւ գրական բա-
րիքէն չըզրկուի որ ազգի մը բարոյական սնունդը
համարուած եւ իրօք ալ այնպէս է :

Մենք մեր քովէն նոր բան մը հնարած չենք .
Մասեաց Աղաւնոյ մեջ գտնուած ԲՈՂՈՐԱԳՐԱՑՏՈՆԱԿ-
ներուն հինգն ալ, այսինքն, ՎԱՐՔ, ՄԱՍՆ, ՍՐԵՒԵԼ,
ԱՐԵՒԵԼՔ, ԱՆԻ եւ ԱՐՇԱՆՈՅՍ² անունով տառերը զա-
նազան անձանց սկզբունքով փորագրեալ եւ ի յոյս
ընծայեալ են . ասոնց անունները նշանակելէն
յետոյ՝ հնարող պատուական անձանց վրայ ալ
պարտք կրհամարինք համառօտ կերպիւ մը խօ-
սիլ :

ՎԱՐՔ. (11⁰ Աստիճանի)

Վարք անուն տառերը արժանապատիւ Տէր

Գաբրիէլ Այվազովսքի Վարդապետին գծագրու-
թեամբն ու արժանապատիւ Տէր Սարգիս Թեոդո-
րեան Վարդապետին առանձին ծախիւքն ի յոյս
ընծայուած են :

ՄԱՍՆ. (10⁰ Աստիճանի)

Այս ձեռով տառերն առաւել արժան էր ՄԻԻ-
ՀԷՆՏԻՍԵԱՆ անուանել քան քե ՄԱՍՆ. բայց մեր
առաջինն անունը վերջինին հետ չըշփոթելու հա-
մար Մասնաւոր ազգային օրագրին անուան ընծայեցինք .
իսկ այս տառերուն համար մասնաւոր եւ անկողմնա-
սեր պարտք մը ունինք հոս կատարելու :

Ձեռուդնիս տետրակ մը անցաւ տարւոյս վերջերը,
ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ՎԱՍՆ ՆՈՐԱԳՐԱՑՏՈՒՅՍ վերնա-
գրով, տպագրեալ ի Կոստանդնուպօլիս 1847ին, եւ
ստորագրեալ Յ. Միսհենտիսեան : Այս տետրին մեջ
կըտեսնենք որ ազնուամեծար աղա Յահաննէս Միս-
հենտիսեան հնարագետ եւ ազգասեր տպագրապետը
իր ընտիր աշխատութեանը պտուղն ընծայեր է ազգին,
նոյն տառերով, համառօտ՝ բայց մեծ համեստու-
թեամբ ու բան մը դուրս չըծգելու պայմանաւ, քե
հին տառերուն պակասութեանցը, քե նորերուն դիւ-
րատիպ ըլլալուն եւ քե գեղեցկութեանցը վրայ, կա-
տարեալ եւ անհերքելի տեղեկութիւնք տուեր, ու ոչ
միայն եւրոպեան տառից դրութիւնն ալ հայկակա-
նին յարմարցընել ուզողներուն առաջինն եղեր է,
այլ եւ մեծ փոյր է աշխատութիւն կրեր ու ի յոյս
ածեր է զայն . վասն որոյ փոխանակ Գ. Այվազովսքի
Վարդապետին (որ կատարելագործողն է) յիշեալ աղա
Յ. Միսհենտիսեան մեծահամբաւ Հայ տպագրապե-
տին կընծայենք նախանկարչի պատիւը, որուն ան-
ժխտելի եւ անուրանալի իրաւունքն է, եւ կատարե-
լագործողն ալ մեզի հետ համաձայն է յայսմ մասին :

¹ Փոսանայի մեջ գծագրողին կամ ձուլողին անունը կու-
տան տառերուն սովորաբար, իսկ մեր նոյն տառերով առաջին
անգամը տալուած գրեանց ու ազգային անուններն ընդունեցանք :

² Ամեն տեսակին անունն իր վրայ կըղնենք գլխագրով, մար-
մնոյն աստիճանն ալ քովը կընշանակենք թուանշանաւ :

Արեւելք անուն տառերուն օրինակէն առաջ քանի մը օրինակ
ալ քովերնիս դրնուած երկաթագրերէն դնենք հետեւեալ էջին
վրայ, ճակտի կամ վերնադրի զրիւք :

Գ Ա Ր Ո Ւ Ն

ՀԱՄԱՍՓԻԻՐ

ՇԱԲԱԹԱԳԻՐ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՐԿՐԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

Ի ԿԱՐԻՆ

— 0 0 —

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ ԶՕՐԱՅ

ԵՒ

Զ Օ Ր Ա Պ Ե Տ Ա Յ

— 0 0 —

Հ Ր Ե Շ Տ Ա Կ

ՄԵԾԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

ԼՐԱԳԻՐ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԵՐԿՐԱԳՈՐԾԱԿԱՆ

Ի ՎԱՆ

— 0 0 —

ՊԱՐՏԵԶՔ ԵՒ ԱԳԱՐԱԿՔ

ՏԱՐՕՆ ԳԱԻԱՌԻ

ԵՒ

ՄՇԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆՈՅԱ

— 0 0 —

ԴԵՊՔ

ՄԱՐԶՊԵՏՈՒՆԻՈՅՆ

ՅՕՐԻՆԱԿ

Ի ՎԱՀԱՆԱՅ ՍԻՍԱԿԵԱՆ

— 0 0 —

ՀԱՆՔ ՈՍԿԻՈՅ ԵՒ ԱՐԵԱԹՈՅ

Ի

ՏՈՒՐՈՒԲԵՐԱՆ

ԱՇԽԱՐՀԻ ՀԱՅՈՅ

Ի Յ. ՎԱՇՏԱԿԱՅ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՀՆԳԻՑ ՃԵՄԱՐԱՆԱՅ

Ի

ՀԱՅՍ

— 0 0 —

ՎԵՀԱՆԶՆ

ՀԱՅԿԱԶՈՒՆՔ

ԵՒ

ԴՊՐՈՅՔ ՆՈՅԱ

— 0 0 —

ԱՐԾՈՒԻ

ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՆ

ԿԻՍԱՄՍԱԳԻՐ

— 0 0 —

ԱՍՔ

ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

ԶԱՐԵՀԻ ՄՇԵՑԻՈՅ

— 0 0 —

ՄԵՄ ԵՒ ԹԵՏԻՆ

Ի

ԳԵՂԱՄԱՅ ԵՐԱՄԵԱՆ

— 0 0 —

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԱՆՅՈՅ

ՀԱՅԿԱԶՆ ՕՐԻՈՐԴԱՅ

ԸՆԴ

ԻՇԽԱՆՈՒԹԵԱՄԲ ՇԱՀԱԲԱՍԱՅ

— 0 0 —

ԿԻԼԻԿԵԱՆ ԶԵՓԻԻՐ

ՕՐԱԳԻՐ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԵՐԿՐԱԳՈՐԾԱԿԱՆ

Ի ՏԱՐՍՈՆ

ԱՐԵՒԵԼԻ. (10⁰ Ատոմանի)

Այս տառերուն առաջին դժագրոյն ու մեծ փութով կատարելագործողն է Վ. Հ. Յովհաննէս Վարդապետն Սորկուճեան ի Միլիթարեան ուստէն Վենետիկ. եւ մեր հոս ընծայածն ալ անոր շինածէն օրինակած է. միայն թէ ամենափոքր տարրերով ինն մը տուած ենք տառերնու, այնպէս որ Վերապատուելի Հայրը չէ ուղած հաւատալ մեր խօսքին ու վերջապէս Պաղլիայի փորագրչին հարցոյցած ու համոզուած է թէ ասոնց հարքը շինել տուած ենք ատենով, եւ ունինք քովերնիս որ մեր սեպական ստացուածքն է¹։ Մեր կողմանէ մեծ չնորհակալութիւն դադլիայի փորագրչին որ զմեզ աղատեց Վ. Հօր անտեղի գանգատներէն եւ մեր Հայկական տպարանն ալ անոր ըրած անվայել սպառնալիքներէն։

ԱՆԻ. (10⁰ Ատոմանի)

ԱՆԻ յետին գահ եւ սրտոտար Այրարատեան աշխարհի, գեղեցկագոյն ծանուցեալ եւ սրբազնագոյն քաղաքացի նորա, սիրելին սխարլին եւ տխրալին շինալայր Հայոց, եւ թերեւ կենդանայուչն եւ սրտառուչ ամենայն աւերակաց. որոց ի հնգից դարուց հետէ համբուեալ ընդ ամենայն Հայո, եւ իբր ի քառասուն տասնայ յնրոպէ իսկ շարժեալ ոչ փոքր զարմանա, ի բազմաց հետաքնին արանց մերագնէից եւ օտարաց բնեալ եւ տեղագրեցաւ, թէպէտ եւ ոչ ըստ իւրումն արժանոյ բաւական գնեալ, եւ բացեալ դերբիացի ի զիտ հետոյ յատակին եւ նշխարեալ մնացուածոց։ բայց զի յամաց հետէ եւ մերայոցս ընձեռեցաւ նկարագիր տենչալոյն նոցա ի վազուց, ոչ զամենայն մանրամասն կամիւր աստանօր տեղագրել եւ արձանագրել, եւ ոչ զարձեալ հարեանցի անցանել, մանաւանդ զոչ ցարդ հրատարակեալ չափս տեղոյն եւ զտեսարանս նորին։

Արդ կառուցեալ կայ Անի 20 մղոնս հեռի յարեւելից Ղարապ, յաջմէ Ախուրեան գետոյ, ի քարտաբարձրամանդակի, վերացելոյ 4580 ոտս յերեսաց ծովու, յեռանկիւնածեւ իմն թերակղզւոյ՝ զոր գործէն՝ յարեւելից կուտէ քարածայուք խորացեալք ձորածեւ գորով փարի գետն իջեալ ի հիւսիսոյ վիճակին, եւ ի հարաւոյ խորածորն ընդ որ խաղայ Ախուրեանն ի խորոյ 2 — 500 ոտից, արմունկն գործելով յարեւմտս կոյս, եւ յայտ կողմանէ պատի (յարեւմտից) լայնագոյն եւս ցամաք ՁՈՐ ԾԱՂԱՌՅԱՅ, որ եւ Ծագկոցածոր, եւ ընդ հիւսիս կոյս խոտորեալ հարձանայ խառնի ընդ դաշտագետնին, եւ անդ գլխաւորի անձուկ հիւսիսակողմն եռանկեան քաղաքին. եւ զի չիք յայնմ կողմանէ ձոր կամ գետ, կրկին հզօր պարսաօր պատեալ եւ ամրացեալ է այն. եւ է չափ ներքին

շրջապատի եռանկեան իբր փարսախա միով (կամ 4100 չափ զաղլիակամ)։ երկայնութիւն քաղաքին որ ըստ արեւմտից հարաւոյ՝ մղոնս չափ է կամ քառորդս ժամու ճանապարհի, լայնութիւնն կիսով չափ եւ նուագագոյն եւս. որով յայտնի լինի անձուկ զոլ տեղոյն եւ անբաւական համբաւելոյն ի կարգի առաւելոյ 1001 եկեղեցեաց եւ տասն բիւր ապարանից. բայց եթէ ներքին քաղաք զստ համարելով եւ ի հիւսիսոյ կողմանէ մասն զրելով նմին եւ ի մէջ փակելով զհամանուն քաղաքին զգեօզն ԱՆԻ որ մղոնս ի վերոյ կայ, եւ զայլ սանմանս։

Ոչ է յայտ ժամանակ առաջնոյ շինութեան քաղաքին եւ անգամն հոմաճայնի Ամասիոյ Բարձր Հայոց, բայց թուի բերդ լինել անգամն ի Գ զարե, յորում Տրդատ արքայ պարգեւեաց զՇիրակ տանն Ամասիայ, եւ ի Ամասիականոց պայտազատեցին Բագրատունիք յԼ զարու. յորոց նախ Աշոտ Մաակեր իշխան յամին 785 ամրացոյց զտեղիս. յետ երկերիւր ամի Աշոտ Գ արքայ՝ թագաւորանիստ արար իւրոյ տոմին հարստութեան, եւ ամ զներքին պարիսպ քաղաքին յամին 964, եւ բրգամբ եւ եկեղեցեօք զարդարէր. բայց որդի նորա Մարտ Տիեզերակալ յետ հնգետասան ամաց (980) անգրագոյն եւս պարսաղով ընդարձակեաց եւ կրկին պարսաղախալ արար զնայրենի շինածն. իմա ըստ հիւսիսոյ անկեանն՝ յարեւելից կուտէ ցրեւան Ծագկոցածորոյն, ուր եւ ցարդ երեւին հզօրագոյն պարիսպք իբր 50՝ տարակայք յիւրեաց, 20 — 50՝ բարձունք. որք իբր 150՝ հեռիք են յիւրեաց, շատ բոլորչիք եւ ոչ սակաւ քառակուսիք եւ անկիւնաւորք, յարքայիցն մերոյ շինեալք. եւ այլն։

(Հ. ՂԵՒՈՆԴ Վ. ԱԼԻՇԱՆԵԱՆ.)

ԱՐՇԱԼՈՅԱ. (8⁰ Ատոմանի)

Մեր բազմամեայ եւ անդրանիկ Հայկական լրագրին անուան ընծայեցինք այս տառերը, որոց գծագրութեանն ու ծախսոցը համար ջանք եւ աշխատութիւն չեն խնայած վերոյիշեալ Ազգասեր եւ Պատուական Վարդապետն մեր, ազգային տպագրութիւնը հարստացնելու եւ վայելցացնելու նպատակաւ, եւ հուսկ յետոյ բարեհաճած են մեզի ձգել, ՎԱՐԲ, ՄԱՍԻՍ եւ ԱՐՇԱԼՈՅԱ անուն տառից քէ հարքն ու մարքը եւ քէ ձուլած գրերն. արժանաւոր գներով։

Յուսանք թէ ասոնցմով եւ ուրիշ տպագրատանց տառերով մեր Հայկական տպագրութիւնը օր ըստ օրէ ծաղկի. մեր կողմանէ ամենայն ջանք ընելու պատրաստ ենք՝ թէ արեւելի կողմերէն զիր ուղղութեամբ տաճան գնով ծախելու, եւ թէ նոր տպութիւնք գրքերը կարելի եղածին չափ թէթեւագին հանելու։

ՃԱՆԻՍ ԱՐԱՄԵԱՆ

Propriétaire-gérant : A. LACHAT

Ի ՓԱՐԻՉ, Ի ՏՊԱՐԱՆԻՆ ՎԱԼՏԵՐԻ։

PARIS. — IMPRIMERIE WALDER, RUE BONAPARTE, 44.

¹ Վերը դրուած հինգ տեսակի գրերուն ամենց մանրերն ունենք, եւ խաղալանքն ալ (նօսր-ղիւրք) հետզհետէ կը շինուին, մանաւանդ 11⁰ գրերնիս որ քիչ ատենէն պիտի լինենայ, եւ ամենէն զիրենթեանին ու վայելուչը պիտի ըլլայ։

THE UNIVERSITY OF CHICAGO		LIBRARY	
1. Books, pamphlets, etc.	2. Manuscripts	3. Prints, drawings, etc.	4. Maps, globes, etc.
5. Music	6. Periodicals	7. Reference works	8. Special collections
9. Rare books	10. Other	11. Total	12. Balance

CHICAGO, ILL., 1891.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
 LIBRARY
 1. Books, pamphlets, etc.
 2. Manuscripts
 3. Prints, drawings, etc.
 4. Maps, globes, etc.
 5. Music
 6. Periodicals
 7. Reference works
 8. Special collections
 9. Rare books
 10. Other
 11. Total
 12. Balance

CHICAGO, ILL., 1891.

ԳԻՆ ԸՆԿԵՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ.

Ի Փարիզ, տարեկան	ֆրանք	20	»
Արտաքոյ		24	»
Գին միոյ տետրակի		1	25

PRIX D'ABONNEMENT :

Paris, par an	Fr. 20	»
Étranger.	24	»
Prix d'un numéro	1	25

ԳՈՐԾԱԿԱԼՔ ԸՆԿԵՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ՓԱՐԻԶ, Պ. Ա. Թռամպլե, ի փողոցն Անսիեն-Գոմեսի, 18.

ՊՕԼԻՍ, Կարապետ աղայ Իսիւճեան .

ԶՄԻՌՆԵՍ, Ղուկաս աղայ Պալղազարեան .

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻՍ, Ղազարոս աղայ Տէր-Գասպարեան .

ԵԱՇ ՄՈԼՏԱՆԻՈՅ, Յակոբ աղայ Պըլըզեան :

ON SOUSCRIT

A PARIS, chez M. Trambly, rue de l'Ancienne-Comédie, 18.

CONSTANTINOPLE, G. Utudjian.

SMYRNE, L. Balthazar.

ALEXANDRIE, L. D. Gasparian.

JASSY, J. Bouïoukly.

